

IV. A község gazdasági élete a kezdetektől 1945-ig

IV.1. Történeti áttekintés

A háromszéki székelyek betelepülésének idején a mai Panit területére, még megőrizték egy ideig az ősi nemzetiségi formákat, ami azt jelentette, hogy a gazdasági életben is fennmaradt a földek közös birtoklásának rendszere, s így öröklési, átírási vagy más írásos bizonyítékok nem is maradtak erről az időszakról. Ebben a gazdálkodási formában a földhöz való jogot a személyhez kapcsolt vérségi jogosultsági rend szabályozta hosszú ideig.

A XIII. sz. végén és a XIV. sz. elején a társadalmi rétegződés jelei mutatkoznak a székely közösségekben is, melynek legfőbb oka a hadban betöltött szerepük lehetett. Így fokozatosan elkülönültek és sajátos jogokkal rendelkeztek a katonai vezetők, a lovaskatonák és a gyalogosok, ami megfelelő előnyt is jelentett a közös földek elosztásánál, a belsőségek (telkek) megszerzésénél és a külső területek elosztásánál. A XIV. sz. végén az iratokban megjelennek a főember vezetők (primores), a lovasok vagy lófők (primipilli), a közrendűek (libertini) megkülönböztetés, akik a közösség tehetős részét képezték. A másik oldalon a földönlakók vagy földnélküliek (innguilini), akik a gazdagabb székelyek telkeire telepedtek, s akikből a későbbi székely jobbágyság legnagyobb része kialakult.

A XV. sz. második felében a székely területeken is kialakul a királyi juss rendszere (jus regium), mely alapján egyes birtokokat a király adományozhat Székelyföldön is, s ha a birtokok kegyvesztettekké váltak, a király, saját belátása szerint, elvehette és másnak adományozhatta, új és hűségesebb híveket toborozva ezáltal.

A XVI. sz. közepén a vérségi jogosultsági és érdemi rend alapján történő részesedés helyét a telkek (belsőség) birtoklási joga vette át. A község minden telekkel rendelkező tagja részesedett a közös földekből, rétekből és az erdőkből, mivel ezeket a külső területeket a telkek tartozékainak tekintették. A részesedés nem történt egyenlő arányban, hanem a rendi hovatartozás szerint állapították meg. Ezt az arányt szabta meg a Marosszéknek a XVIII.

A község gazdasági élete a kezdetektől 1945-ig

sz. eleji szabályrendelete a következőképpen: "A nyilakból pedig tartoznak adni a jobbágyos nemeseknek négyet, az alábbvaló szabadrendűeknek kettőt, darabontnak és jobbágnak egyet."

Kezdetben a földeket évente "nyílvonással" osztották el. Ha közben új családokkal szaporodott a falu, és azok telket kaptak, a nyílföldeket is újra osztották. Ennek az elosztási módnak az emlékét őrzi a mai napig Paniton a "Felsőfőnyíl" és "Alsófőnyíl" határ-elnevezés, mely területeket annakidején nyílvonással osztottak el a panitiak között.

Később az időnként megejtett újraosztáskor a falu minden egyes családja rendi állapota szerint részesült a sorshúzással kiosztott parcellákból. Majd meghonosodott az a szokás, mely szerint az új családoknak a közben kihalt családok megmaradt birtokát adták át, s így a területeket nem kellett újraosztani.

A XVI. sz. folyamán Panit gazdasági életére jellemző volt a szántóföldi növénytermesztés jelentőségének növekedése. Már abban az időben gondot fordítottak a földek termőképességének a fokozására, trágyázták úgy a régi, mint az újonnan bevont területeket. Egy 1592-ből származó levél tükrözi az akkor termesztett növények széles skáláját, megemlítve, hogy "a búza mellett, ami legyen tényleg a legszebb és legtisztább, fordítsanak gondot a rozsra, árpára, zabra, kölesre, cirokra, borsóra, lencsére, paszulyra, lenre és kenderre, hogy mindenből legyen bőven, úgy az őszi, mint a tavaszi terményekből". Ugyanakkor a levél utasítást ad, hogy "a kertekben termesszék a gyökeres zöldségeket, hagymát, salátát, káposztát és póréhagymát, gondozzák a gyümölcsöket, ültessenek, oltsanak és szaporítsák a cseresznye-, meggy-, szilva-, alma-, körte-, dió- és mogyorófákat".

Ebben az időszakban a növénytermesztés mellett sokat fejlődött az állattenyésztés is. Az állatok biztosították az igaerőt, a földek termőképességének fenntartásához az istállótrágyát, valamint jelentős pénzübeli jövedelmet a sokféle adó és kötelezettség terheinek fedezésére. Abban az időben a fő igaerőt az ökrök adták. A jó jármos ökrök mellett tehenet, juhot és sertést neveltek ki-ki a maga tehetsége szerint. Bethlen Gábor fejedelem 1623. évi rendelkezése utasítja a székeket, hogy sajtot és túrót a "megszokott módon" készítsenek a székelységben.

Ebben az időben még divott az állatok "rideg" vagy "szilaj" tartása a csordákban, amikor az állatokat a védettebb helyeken télen is kint tartották a szabad ég alatt a "pásztorok" felügyelete mellett. A XVII. sz.-ban honosodik meg az istállózó állattartás, amely lényegesen hozzájárult a termelés fokozásához, de ugyanakkor a költségeket is jelentősen megnövelte.

A XVII. sz. folyamán végbemenő gazdasági fellendülés fokozta az árutermelést és megélénkült a kereskedelem. Ebben az időben az árak a következőképpen alakultak: 1 ló ára 25 ft., a pár ökör 17 ft., 1 borjas tehen 3 ft., 1 borjú 1 ft., 400 l bor 10 ft., 1 pár férficsizma 1,5 ft., 1 pár női csizma 1 ft., 1 köből búza 0,5 ft., 1 tyúk 3 krajcár, 1 liba 5 krajcár, 1 kg hús 1 krajcár.

Mezőpanit – monográfia

Tehát a termelt javak ára alacsony volt, a családoknak nagyon sokat kellett dolgozniuk, hogy a különböző kötelezettségek törlesztésére előteremtsék a szükséges összegeket.

A XVII. sz. folyamán a "telek", a határban levő tartozékaival együtt – beleértve az irtásokból származó földeket is – örökségként mindinkább magánbirtok jellegűt kapott és csere, adás-vétel vagy záloglás tárgyát képezte. Így gyökeret vert a székely birtokviszonyokban is az "örökbirtok" fogalma, a közösségi rendelkezés alól kivont tulajdon. Ezzel a folyamattal párhuzamosan a közföldek területe mindinkább zsugorodott és csökkent a jelentősége, ami a megélhetés biztosítását illette. Ez az új gazdasági rend a jobbágyok által használt földeket nem érintette, mert ők azokat, egyezség alapján, használatra kapták uraiktól. (A XIX. sz. elejére a közös földek a székely birtokosság területét képezték, s a jogarak közösen használták. Ekkor főleg legelők és erdőterületek tartoztak a székely birtokosság tulajdonába.)

A XVII. sz. végéig a székelyek csak az évi örökadóval tartoztak, majd fokozatosan pénzbeli adót is kiróttak, amit a Portának vagy a fejedelemnek hajtottak be az adószedők. A hadkötelezettség megszűnte után, a XVIII. sz. elején a nemeseken kívül minden más társadalmi réteghez tartozó legfőbb kötelessége az adók befizetése volt. Az adókat olyan könnyörtelenül behajtották, hogy egy gyenge esztendő vagy egy természeti csapás elegendő volt ahhoz, hogy a falu lakosai teljesen elszegényedjenek, vagy egész falvak elnéptelenedjenek. Az osztrák fennhatóság megerősödésével megjelennek a falvakon a becsüsök, az adószedők és a végrehajtók, akik a karhatalom segítségével hajtották fel a tartozásokat.

1692-ből származó összeírás az állatok utáni adót a következőképpen állapította meg: 1 ökör után 36 dénár, 2-3 szarvasmarha után 36 dénár, 1 malomkő után 50 dénár.

Mindezek mellett az azelőtti években a marosszékiektől megvonták a parajdi bányákból a só kiaknázási jogát, ami átment a fiskus – állam kezébe, s a nélkülözhetetlen sót ezután drága pénzért kellett az embereknek megvásárolniuk.

A XVIII. sz. elején új adózási rendet vezetnek be; itt még a nincstelenek is fizetnek. Az adózási rend a következő volt:

2 jármos ökör után	2 ft.
2 jármos tehén után	2 ft.
2 ló után	2 ft.
2-3 szarvasmarha után	25 dénár
1 örökség után (állatokkal)	34 dénár
1 örökség után (állatok nélkül)	34 dénár
10 juh után	50 dénár
1 malomkő után	37 dénár.

A község gazdasági élete a kezdetektől 1945-ig

Az 1722-es összeírás alapján a panitiak anyagi helyzetét tükröző állatlétszám, a különböző társadalmi kategóriák létszámához viszonyítva, a következő volt:

Társadalmi kategória	Családok	Telkek	Állatállomány					
			ökör, tehén	borjú	ló	juh, disznó	kecske	méhkas
Adózó nemes	11	16.5	38	3	2	32	29	17
Lófő	20	19.5	85	7	6	81	45	33
Gyalogpuskás	9	6.5	35	6	1	27	20	8
Közrendű	2	1.5	5	3	1	-	5	4
Jobbágy	13	12	36	1	2	83	20	7
Zsellér	15	11	34	2	3	35	10	5
Pásztor	3	-	3	-	2	4	3	-
Kóborló	3	-	3	-	2	4	3	-
Máshol lakó	1	13	-	-	-	-	-	-
Összesen	76	80	239	22	19	266	135	74

A fentiekből kitűnik, hogy Paniton a 76 családnak 80 egész telke van, s azokból 13 telek tulajdonosa nem lakik Paniton. Ami az anyagi helyzetüket illeti, sokat mondó az a tény, hogy a községelyek anyagi helyzete viszonylag gyengébb, mint a jobbágyoké vagy zselléréké, valamint az, hogy a lófőszékelyeknek volt a legjobb a vagyoni állapota. A panitiak adója abban az időben 378 forintot tett ki, aminek a behajtása szigorú rendeletek alapján könyörtelenül meg is történt.

1750-ben a székelységben új adórendet vezettek be, amely a földeket, szőlőket és szénafüveket 4 kategóriába osztotta, minőségük szerint: a szántókért és szénafüvekért az adó félholdanként 20, 18, 16, 8 krajcár, a szőlőkert 30, 24, 18, 12 krajcár. Az állatok után:

1 ló vagy ökör	24 krajcár
1 tehén	20 krajcár
1 borjú vagy csikó	15 krajcár
1 juh vagy kecske	3 krajcár
1 disznó	5 krajcár
1 méhkas	3 krajcár

járt az államnak. Mindez olyan körülmények közt, amikor egy pár ökör ára 17, egy pár csizma 1-1,5, egy köből búza 0,5 forint volt, és egy tyúk 3, egy liba 5 krajcárba került. Ezen kívül minden 6 forint jövedelem után 6 krajcár adót kellett fizetni.

A jobbágyokat és zselléreket a robot is terhelte, melyet az 1769-es úrbéri törvény a következőképpen állapított meg: - egy jobbágy kétkezi munkával heti 4 nap, - ígás állattal heti 3 nap, - zsellérek heti 2 nap robottal tartoznak. Igaz, hogy a székely székékre ez kevésbé vonatkozott, mert itt a feudális viszonyok

Mezőpanit – monográfia

lazábbak voltak, és a székely jobbágyok robotkötelezettségeit megegyezés alapján kétoldalú szerződések állapították meg.

1785-ben találunk először úrbéri megállapodást Paniton, amely a Bethlen gróffal szembeni kötelezettségeket rögzíti. E szerint egy jobbágy heti 3 nap, egy örökösödési joggal rendelkező zsellér heti 2 nap és egy örökösödési joggal nem rendelkező zsellér heti 1 nap robottal tartozik. Ugyanitt jegyezték fel, hogy Gálfalvi Sándornak vannak jobbágyai, akik 2 napot robotolnak hetente 4 ökörrel.

A paniti úrbéri összeírás egy általános képet nyújt az akkori falu gazdasági helyzetéről. Megjegyzi, hogy a termőföld gyenge minőségű, gyakori trágyázásra szorul, de a meredek oldalakon ezt nem érdemes végezni, mert a nagy esők a földet is és a trágyát is a völgyekbe mossák. A talaj erősen kötött, szivályos, nehéz szántani, s csak 4-6 ökörrel lehetséges. A rét kevés, nagy része a völgyekben van. Itt a széna jó lenne, ha a gyakori áradások nem mosnák el. A magasabb fekvésű helyeken a széna minősége csak közepes, s nem elégséges az állatok számára. Ezért a panitiak a mezőségre járnak, ahol résziben kaszálnak, vagy pénzért vesznek szénát, s szekerekkel hazahordják. A legelőterületek sem elégségesek, mivel a számbelileg gyarapodott lakosság több állatot tart.

Épületfa nincs a községben, ezért venni kell, s ugyanúgy a tűzifát is, hogy kíméljék az erdőket. Ez alól csak a Bethlen udvar emberei képeznek kivételt. A szegényebb emberek minden növényi szárat felhasználtak tüzelésre, főleg a kenyérsütéshez.

Az idézett összeírás megemlíti, hogy malom nincs a faluban, s elég messze kell járniuk örölni. Marosvásárhely viszont közel van, s a panitiak közül sokan járnak ide a piacra s egyebekért. A Maroson az átkelésért fizetniük kellett a következő díjakat: egy nagy állat után 1 krajcárt, 1 tojás után 1 piculát, 1 szekér után 2 krajcárt, 1 ló után 1 krajcárt, egy szarvasmarha eladása után 3 krajcárt.

Akinek nem volt eladni valója, dolgozni járt a vásárhelyi gazdákhöz, vagy a szőlőkbe – napszámért. Ezt a gyakorlatot a panitiak a mai napig megőrizték, s nagyon sokan – nők a háztartásokban, férfiak a kertekben – vállalnak alkalmi, vagy időszakos munkákat, ahova pontosan eljárnak.

A Bethlen udvarnak a panitiak sohasem adták a kilencedet, hanem e helyett karácsonyra egy tyúkot és tíz tojást, tavasszal pedig két csirkét adott minden köteles család, "ajándékba".

A nemesek a jobbágyok robotmunkáját mindig a legnehezebb időszakokban igényelték, amikor a földeken saját maguknak is sok tennivalójuk akadt. Az urak a nagyobb szakértelmet igénylő munkákra mestereket fogadtak, akik napszámban, vagy előre kialakított bérért dolgoztak.

Ugyanitt jegyezték fel, hogy Panit területén két lakatlan telek van. Egyik, ahol Kozma György jobbágy lakott, majd utána a fia, kinek halála után a házat

A község gazdasági élete a kezdetektől 1945-ig

elvitte az árvíz. A másik, ahol Dán Tódor lakott, aki szintén meghalt, a felesége pedig, mivel nem paniti születésű volt, hazament a szülőfalujába. A két telket kiadták Sztán Tomának és Morosán Jánosnak.

Az 1831-ben végzett úrbéri összeírás tükrözi a panitiak egy részének elszegényedését. Megemlíti 48 személyt, akik "nyomorúságos" körülmények között élnek. Ezek között van Péter Istvánné, aki özvegy, sok gyermekkel, Deák Dánielné, aki súlyos beteg és még négy személy, akik nemrég telepedtek a faluba.

A paniti általános gazdasági helyzetről is reális képet alkothatunk. A földterületeket kevésnek és gyenge minőségűnek tartják, a terméseket pedig a közepesnél gyengébbeknek. E miatt a faluban 38 család nagyon szegénynek minősül.

Itt találunk említést a kukorica termesztéséről, amely ebben az időben nagyon elterjedt volt, és főleg a szegényebbek táplálkozásában játszott fontos szerepet. A burgonyáról megjegyzi, hogy az 1750-es évektől fokozatosan terjedt el, s kezdetben csak a házi kertekben termesztették a zöldségfélékkel együtt. A dohány termesztését 1722-től említi – ez jelentős pénzbevételt eredményezett. Abban az évben az összbevétel 1373 forint volt. A legfontosabb kenyérgabona az őszi búza és az "elegyes" (búza és rozs). A kenyérgabonán kívül, kisebb mennyiségben, árpát, zabot, kölest, kendert, lent, borsót, lencsét és babot termesztettek.

Megemlíti a faluban 8 mesterembert: 6 ács, 1 kovács és 1 csizmadia.

A panitiak évi adója 1830-ban 1190 forint - 19 krajcárt tett ki, amihez még hozzájárultak a községi költségek 175 forint - 25 krajcár értékben (ebből a mészáros fizetése 18 forint 8 krajcár volt). A hadseregnek beszolgáltattak 995 köből búzát, 1096 köből zabot, 1056 köből szénát és 70 forintot.

A szabadságharc után, a század második felében a jobbágyság felszabadulása nem hozta meg a várt gazdasági fellendülést. Annak dacára, hogy a tudományos és technikai fejlődés hozott némi változást az erdélyi területekre, jellemző maradt a gazdasági elmaradottság. Ezt bizonyítja egy 1870-ben készített leltározás, amelyben 396 vetőgép, 72 kaszálógép, 131 lovalkal működtetett cséplőgép és csak 17 gőzgéppel működtetett cséplőgép szerepelt.

A jobbágyság megszűnte után Panit lakóinak nagy része földtulajdonhoz jutott, de sok család a megváltás fejében eladósodott az uradalommal vagy a nagyobb gazdákkal szemben, s így a függőségi viszonyuk szinte semmit sem változott. A megváltott földek eladását viszont a törvények nem tiltották, s így megkezdődött a földek nagyobb arányú adás-vétele, ami szintén hozzájárult a falu gazdasági életének polarizációjához.

Egy 1870-ben Galgóczi Károly által készített leírás szerint a földterületek birtoklása és hasznosítási módja a következő képet mutatja:

Mezőpanit – monográfia

A föld felhasználási módja	Ebből földesúri		A nép kezén		Összesen	
	hold	□öl	hold	□öl	hold	□öl
Szántóföld	134	626	1933	320	2067	946
Kaszáló, rét, kert	52	133	358	1507	411	1640
Szőlő	3	100	30	593	33	693
Legelő	77	8	203	1083	280	1091
Erdő	87	616	326	757	413	1373
Terméketlen	2	44	104	286	107	242
Összesen	356	2439	2958	1346	3313	1185

Tehát 1870-ben a paniti mezőgazdasági összterületből, ami 3313 hold és 1185 négyszögöl volt, 356 holdat és 1439 négyszögölet az uradalom birtokolt Kornis Ferencné - Grundemann Emma személyében, 2958 holdat és 1346 négyszögölet pedig több mint 350 család. Ebből kitűnik, hogy abban az időben a földesúri birtok még jelentős gazdasági erőt képviselt.

Egy 1880-ból származó kimutatás szerint a következő a helyzet:

Összmezög. ter.(hold/□öl)	3325	1185
ebből: szántó	2067	946
rétek, kertek	411	40
szőlők	645	693
legelők	280	1091
erdők	413	1370
terméketlen terület	107	242

Az összterület 8008 darabban (parcella) volt, ami azt jelenti, hogy átlagosan egy parcella nagysága kisebb mint egy fél hold. A földtulajdonosok száma 374 volt, ami szerint egy család parcellái 21 darabban voltak. A 3325 hold és 1185 négyszögöl területen a következő kategóriák osztoztak:

100 holdon felüli birtok	1
10 - " -	150
5 - " -	120
5 holdon aluli birtok	100

Az állat állomány a következő volt:

kanca	10	igás ökör	40
paripa	7	borjú	100
csikó	2	bivaly	2
bika	1	juh	500
tehén	200	sertés	100
		méhkas	20

IV.2. Gazdasági tulajdonformák

A XX. sz. elején – a község területén – négy gazdasági tulajdonforma küzdött egymás mellett a megmaradásért, a földek fölötti tulajdonjog megtartásáért és a gazdasági felemelkedésért: 1. a földesúri birtok, 2. az egyház, 3. a székely birtokosság és 4. a magángazdaságok. A rendelkezésükre álló birtokok helyzete a következő volt:

a) A földesúri birtok

Ahogy az irások bizonyítják, a mezőpaniti udvart Bernecki Pál kapta Báthori István fejedelemtől 1572-ben, azzal a céllal, hogy a fejedelem ez új tulajdonost örök hűségre kötelezze. 1573-ban egy új név tűnik fel a tulajdonosok sorában: a Baki Pálé, akiről nem tudjuk, hogy nem egy és ugyanaz-e az előzővel, aki közben a nevét Bernecki Baki Pálra változtatta. Még abban az évben, 1573-ban, Alárdi Ferencre száll a birtok, akitől később a fejedelem elkobozta – mivel megszökött a szentpáli csatából, – és Szövérdi Gáspár Jánosnak adományozta. Gáspár János 1630-ban a birtokot és az udvart, a malommal együtt Bethlen Györgynek adományozta.

A Bethlen család több mint 100 éven át a tulajdonában tartotta az udvart, s így 1732-ben az utolsó Bethlenre, gróf Bethlen Istvánra szállt a birtok. A gróf felesége Macskási Krisztina, aki 1734-ben elvált férjétől. A váláskor a paniti birtok Macskási Krisztinának maradt, és így 1734-től a Szentmártoni Macskási család lesz a tulajdonos. Krisztinának három gyermeke volt, akik közül gróf Rédei Ferencné - gróf Bethlen Borbála kapta a paniti birtokot. A következő örökös Borbála leánya, Juliánna, akinek gróf Grundemann János volt a férje. Leányaik Júlia és Emma.

1813-tól a birtok megoszlik. Felének tulajdonosa gróf Teleki Domokos, aki Grundemann Júliának volt a férje. Ő a ráeső részt 1860-ban eladta Balla Mihálynak, akitől a panitiak rövid időn belül az egész területet megvásárolták, 72000 forintért. A megvásárolt birtok már nagymértékben javította a nép gazdasági helyzetét, s eltolódást eredményezett a kisbirtokok javára.

Ennek a birtoknak a tulajdonosa 1896-ig Korniss Ferencné Gründemann Emma. Tőle kapta 1896-ban báró Szentkereszti Györgyné Korniss Klementina. 1910-ben báró Josika Gábor volt a tulajdonos, Szentkereszti Emma férje. Emma a birtokot két testvérével, Annával és Istvánnal együtt örökölte. Báró Szentkereszti István huszártiszt 1916-ban századosi rangban volt.

1919 után, Erdélynek Romániával való egyesülése következtében létrejött új politikai, gazdasági és társadalmi viszonyok nagy változásokat hoztak a birtokviszonyok terén is. A földreform megnyirbálta a földesúri

Mezőpanit – monográfia

birtokokat, földhöz juttatott sok földnélküli vagy kevés földdel rendelkező parasztot. Az új tulajdonosoknak nem lévén lehetőségük földjeiket megdolgozni, elidegenítették azokat. Így vált lehetővé, hogy egyes gazdák nagy földterületeket vásároljanak fel.

A megmaradt uradalmi birtokból a földreformkor kiosztottak a falu szegényeinek 16 holdat, a Bartha Mártontól Jánosi Lajosig terjedő részt, amelyeket a mai napig "kényszertelkeknek" neveznek.

A megmaradt birtokon is megingott a földesúri tulajdonforma. A három örökös között viszály tört ki, aminek az lett a vége, hogy az egész birtok dr. Telegdi István marosvásárhelyi ügyvéd tulajdonába került, aki azt két részletben eladta a panitiaknak. A felső Főnyílt, amely Barabási József mostani jószágáig tartott 1921-ben, az alsó Főnyílt az erdővel és az udvarral együtt 1924-ben adta el.

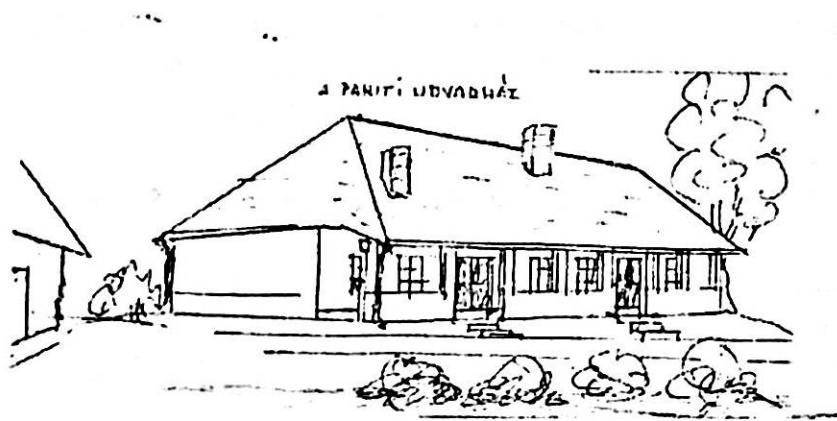
Ugyanakkor az Alsótanarak a román egyház és a Lyuklegelő a község tulajdonába ment át.

A földesúri udvar az Oltvány alatt volt (1955-ben Mezei Farkas Sándor tulajdona). Az udvar mindig jól gondozott volt. Ezt a munkát az udvar által alkalmazott kertészek végezték, akik idegenből hozott szakemberek voltak. Az első világháború idején és utána a kertész Bencze János volt, akinek fia a fronton esett el, leánya pedig a nagy spanyolnátha-járvány idején Paniton halt meg, és ott is temették el. A palota az udvar közepén állott. Az egész hegyoldal virágágyásokból, sétányokból, játszóhelyekből állott, amelyeket juhar, fenyő és orgonafák sorai díszítettek. Ahogy mesélték az öregek, a parkban 70-80 cm átmérőjű fák is álltak, de az új tulajdonos, Mezei Sándor, kivágatta, és az egész területet szántóvá tette. Akik látták a szép parkot ma is fájlalják a park kiirtását, ami most is a falu ékessége lehetne.

A mezőpaniti udvarház építése az Alárdi család idején történt. A régi udvarház alaprajzi elrendezése szimmetrikus, dór oszlopos fedett tornáca klasszikus hatású. A Bethlenek idejében belső berendezése a grófi család rangjának megfelelő volt, a szobák fali kárpittal díszítve, a pipatóriumba a

pipaszárazakat a falu mesterei borsfából készítették. A kastélyhoz melléképületek és egy malom tartozott. (Keresztes Gyula: A mezőpaniti udvarház).

Később itt működött az iskola bentlakása, aztán a mai napig az egészségügyi körzet székhelye.

A mezőpaniti udvarház

A község gazdasági élete a kezdetektől 1945-ig

Az uradalmi birtokon a következő kategóriájú alkalmazottak dolgoztak:

A cselédség, amely a belső szolganépet képezte. Ezek végezték a kastélyban és az udvarban a különböző munkákat, mint a takarítás, favágás, tűzgyújtás, -rakás, víz- és egyéb hordása a konyhára, állatok gondozása és a föld egy részének a megdolgozása. Az udvarban cselédlakásokban laktak és bármely időben munkára készen kellett állniuk. A munkájukért kapott bért "prémondá"-nak nevezték. A cselédség a románok és az elszegényedett magyarok soraiból került ki.

A zsellérek, gazdasági függőségüknél fogva, a földesúri birtokhoz voltak láncolva. Az udvari birtokból vettek ki egy kis részt, amelyet részébe megdolgoztak. Az udvarhoz tartozó zsellérházakban laktak. Ezért egy bizonyos számú munkanapot kellett teljesíteniük a földesúrnak. A zselléreknek az udvari birtokon egy kis szőlőjük is volt, amelyet a "jobbágyok szőlőjé"-nek neveztek. Mindemellett a zsellérek rosszul és szűkösen éltek.

Az udvari birtokon szabad parasztok is dolgoztak. Ezeknek vagy nagyon kevés földjük volt, vagy föld nélküliek voltak. Ezért kibéreltek egy-egy darab földet, és azt részébe dolgozták, ezért őket **részesekeknek** nevezték. Harmadába kapálták a kukoricát, s aki két holdat magkapált, az tartozott az uradalomnak bér nélkül learatni 80 kalangya búzát. Kénytelenek voltak ilyen nehéz feltételeket is elfogadni, csak hogy a mindennapi kenyeret, ha szűkösen is, biztosítani tudják a családnak. Mesélik, hogy sokszor aratás közben még enni sem volt idő, hanem az asszonyok tettek egy darab kenyeret a felhajtott kötényükbe, s munka közben abból törtek, hogy éhségüket csillapítsák.

A földesúri birtok hanyatlásának korszakában honosodott meg az **árenda birtok**. Az 1890-es évek végén vették ki először az uradalmi birtokot a panitiak árendás művelésre. Például 1906-ban hat esztendőre vette ki a területet Gaál Sándor, Gaál János, Pete Zoltán, Pete András, Kovács Péter, Nagy Albert és Sikó József. Ezeknek a gazdáknak jó igavonó ökreik voltak, a földet megszántották, bevetették, s ha elegendő munkaerejük volt a családban, meg is dolgozták, ha nem, kiadták részes kapálásra a szegényebb embereknek.

b) Az egyházi birtok

Nem maradt írásos hagyaték arról, honnan származott a református egyház birtoka. Feltételezhetően a székely örökség közös földbirtokainak egy része – a fokozatos elidegenedés időszakában – átment egyházi tulajdonba. A tény az, hogy 1950-ig nagy kiterjedésű szántó, rét és erdő volt az egyház tulajdonában. Az 1904-ben megvalósított tagosításig az egyházé volt 111 hold szántóterület, amelyből 20 holdat a pap, 19-et a kántor használt. A tagosítás után ez a kép megváltozott. Mivel a tagosított föld jobb volt, a pap 15 holdat, a kántor 11-et kapott. Az egyház jövedelme (a föld, legelő, erdők jövedelme) 367 korona volt, amelyből 93 koronát adóztak. A megmaradt összegből a

Mezőpanit – monográfia

templom, a mesteri lak és a papilak javítását végezték. A feleslegből gyakran földet is vásároltak. A papi és kántori földek adóját is az egyház fizette, ezért a pap és a kántor életkörülményei a legjobb gazdákéival vetekedtek.

Az egyház birtokát a legrégebb időktől kezdve a nép közös munkával művelte meg. Mindenkinek egy meghatározott napon az egyház birtokán kellett dolgoznia. Egyes munkálatokat részében végeztek el a falu szegényebb emberei. A lakosoknak a pappal és a kántorral szemben is voltak kötelezettségei. Erről ír egy 1633-ban kiadott egyházmegyei körlevél: évente a papnak 3 kalangya vagy 3 véka búza, 2 kalangya zab, 10 dénár és egy szekér fa, a mesternek 1.5 kalangya vagy 1.5 véka búza, 1 kalangya zab, 5 dénár és egy szekér fa jár minden családtól. Ezen kívül kötelesek a pap és a mester gabonáját, valamint szénáját behordani. A legények minden évben 1 napszám teljesítésére kötelesek. Kisebb eltérésekkel Panitban is ezeket a kötelezettségeket vezették be.

Mivel az elszaporodott népességű és leszegényedett falut az egyházi szolgáltatásoknak ez a módja igen súlyosan érintette, 1858. március 14-én a községi nagygyűlés határozatot hozott, aminek értelmében a lakosságra nehezedő terheket könnyíteni fogják. Engedélyt kértek az egyház erdején lévő fa egy részének eladására. Ezt 1860-ban a bonyhai zsinat jóváhagyta. Minden család 10 forint és 2-3 véka gabona beszolgáltatására volt köteles. Ezekből az összegekből 1800 forint tőkét képeztek, amelyet kölcsönadtak a rászorulóknak. 1910-ig már 26000 koronára növekedett ez az összeg, melynek 8%-os kamatából a papnak 800 koronát, a kántornak 400 koronát adtak évente.

c) A székely birtokosság

Az ide települt székely lakosság háromszéki szokások szerint szervezte meg a gazdasági életét. A székely örökség közösen használt és évente újraosztott területeinek a megfogyatkozása után a még megmaradt erdő- és legelőterületeket közös művelés alá fogták, és annak jövedelmét közösen élvezték. Így jött létre a Székely Nemes Közbirtokosság. Ennek tagja volt a község minden felnőtt férfi lakosa. Kivételt képeztek a bevándoroltak és a betelepítettek. Ezeknek nem volt joguk a székely birtokosság jogainak élvezetéhez. A székely birtokosságot egy elnök, egy jegyző, egy pénztárnok és egy 20 tagú bizottság vezette. Minden 20 évet betöltött férfi választó joggal bírt és a vezetőségbe beválasztható volt. A vezetőségi választások három évenként történtek. Ugyanazon személyt több egymás után következő választáson újraválaszthattak a vezetőségbe. Ennek az lett a következménye, hogy egyesek – a gazdagabbak közül – vezető szerepre tettek szert, s a szegényebb rétegeket kizárták a vezetőségből. Mindemellett nem tudnak arról, hogy visszaélések lettek volna a székely birtokosság javainak kezelésében.

A község gazdasági élete a kezdetektől 1945-ig

A székely birtokosság taglétszáma 1939-ben 500 fő, s a tulajdonában 140 hold legelő és 11 hold erdő volt. Az eladott fából 7314 korona tőkét képeztek, aminek az évi kamatja 1500 korona volt. Ebből a pénzből, valamint az erdő és legelő évi jövedelméből fedezték azon épületek karbantartási költségeit, amiket a község vezetősége a székely birtokosságtól kért.

A fenti jövedelmekhez csatolódik még a székely birtokosság kocsmáltatási jogának a jövedelme, amelyet az év egyharmad részében gyakorolt. Galgóczi Károly 1870-ben erről ezt írja: Paniton "a kocsmáltatási jog háromfelé oszlik, de azért megfelelő egyesség útján közösen használtatik, a jogosítottak közt az időszak szerint lévén megosztva. Jelesen, Szentmihály napjától Újévig magát a községet illeti a kocsmáltatási jog. Újévtől Szentgyörgy napig (április 24.) az uraságnak van kocsmáltatási joga, amelyen két udvar osztozik, végre Szentgyörgy naptól Szentmihály napig az ú.n. székely birtokosságnak, mely a lakosság törzsét teszi ki, van kocsmáltatási joga, ez 58 porta szerint osztozván annak jövedelmén". Megemlíti, hogy abban az évben a község kocsmáltatási joga 153 forintért van kiadva, tehát a székely birtokosság kocsmáltatásból származó évi jövedelmét is ez összeg egyharmadára tehetjük.

A székely birtokosság jövedelmének felhasználását az alábbi adatok tükrözik:

1887-ben a másodtanítói fizetést magára vállalta

1901-ben a paplak és az istálló fedésére 800 koronát fizetett

1908-ban az alakuló Értékesítési és Fogyasztási Szövetkezet pénztárába, részvénytőkeként, 391 tagjáért 3910 koronát fizetett

- a község részére apaállatokat vásárolt, és ezek eltartási költségeire évi 600 koronát fizetett

- gyümölcsfa csemetéket vásárolt, és kiosztotta a tagok között, hogy a dombok oldalát beültessék

- a mindezek után megmaradt jövedelmet kiosztotta a tagok között, évi osztalék gyanánt.

A székely birtokosság a két világháború között is megmaradt ugyanabban a szervezési formában, egészen az erdők és legelők államosításáig. A vezetőséget ebben az időszakban is három évre választották, 13 tagból állt. A jövedelmi források is megmaradtak, és az elosztás módján sem változtattak. 1939-ben az elnöki tisztséget Kádár Márton helyi születésű tanító töltötte be.

Íme egy gazdasági szervezési forma, amely megállta az idők viharát évszázadokon keresztül.

d) A magángazdaságok

A község gazdasági életében a magángazdaságoknak volt a legnagyobb súlya. A paniti határ összkiterjedése 1870-ben 3313 hold (1

Mezőpanit – monográfia

hold=1600 négyszögöl) és 1185 négyszögöl volt, azaz kb. 1902 hektár terület. Ebből csaknem 357 hold, azaz 201 hektár földesúri birtok és 2958 hold, vagyis majdnem 1701 hektár terület magánbirtok (lásd a 50. old. táblázat).

Mivel a családok száma ebben az időben 307, a 2854 hold művelés alatt álló földből egy családra átlagosan 9 hold terület jutott. Volt néhány 50 holdig terjedő birtok, vagy 40-50 gazda bírt 9 holdas területet s a többi ettől kevesebbet.

Panit határát a XVI.-XVII. sz.-ban kétnyomásos rendszerrel művelték, tehát a határ fele mindig ugar volt, a másik felét vegyesen beosztva vetették őszi és tavaszi gabonával. A dohánytermesztés elterjedésével – ami a fő pénzforrást jelentette – Paniton is bevezették a három nyomásos rendszert (hármás határrendszer): a határ egyharmad részébe őszi kalászosokat vetettek, a másik harmadába tavaszi gabonát és a harmadik harmad volt az ugar-nyomás (fekete ugar). Az ugart trágyázták – istállótrágyával vagy kosarazással – és egész évben közös legelőnek használták. Ez így volt a többi falu területén is. A paniti nyomáson az 1900-as évek elején (a tagosítás előtt) egy ménes, egy tehéncsorda, nyolc kisebb juhnyáj, egy sertéskonda és egy pipefalka legelt.

A hármás határ keretén belül mindenkinek megvolt a maga földparcellája, amit egyénileg művelt meg. Galgóczi leírja, hogy abban az időben egy-egy gazda földterülete rengeteg parcellára oszlott, úgyhogy egy 15-20 holdas gazda birtoka 40-50 parcellában feküdt. A parcellák legnagyobbja 5 holdnál nem volt több, de voltak 4-5 vékástól egészen félvékás parcelláig. A nyomásrendszer korlátozott gazdálkodási lehetőséget biztosított, mivel minden gazda olyan növényt kellett termeszten, amilyenre a nyomás be volt állítva. Külön területen termesztették a ruházathoz szükséges kendert a falu egy nyugati dombján, amit még ma is "kenderes kert"-nek neveznek a panitiak.

A hármás határ a következőképpen oszlott meg:

1. az alsóhatár, amelynek határvonala a Borsfű oldalának felső szegélyén, tehát a hegymoron haladt végig és a Tyúkszó erdőhöz vezető úton tartott a falu széléig

2. a Hidegkút patakának vonala és a Hágó alja a faluig

3. a felső határ, melynek vonala a Harczóig tartott.

Amellett, hogy a határ egyharmada mindig parlagon maradt, a mezőgazdasági munkamódszerek is nagyon elmaradottak voltak, ebből következett hogy a munka termelékenységéje alacsony szinten maradt.

A föld megmunkálásában a fő munkaeszköz az eke volt. A századfordulóig házi készítésű faekével szántottak, amelyen a "laposvas" is keményfából készült (ezt később vaslemezzel vonták be). A faekével a földet nem lehetett mélyen felszántani, a gyomosodás hamar megindult. Ugyancsak házilag állították elő a boronát, ami fa- vagy vasszegekkel készült. A föld porhanyításában és a vetések gyomtalanításában az emberi munkaerőnek volt a legnagyobb szerepe, amit kézi kapával végeztek.

A község gazdasági élete a kezdetektől 1945-ig

A XX. sz. első éveitől 1907-ig a nagy csavaros kormánylemezű, kis laposvasú ekét használták. Ez a talajon lévő gyomot teljesen aláborította, de nem porhanyította eléggé a földet. 1907-től használták Paniton a szögletes kormánylemezű váradi ekét (Nagyváradon gyártották), amely a földet jól porhanyította, de gyengén borította. Az 1910-es évektől vezették be a "szak" ekét, vagy művelő ekét, (megfelel a ma is használt, fagerendelyre szerelt ekének), ami a jó borítás mellett megfelelően porhanyította is a talajt. Ezek az ekék még mindig fagerendelyes, fataligás ekék voltak, csak 1921-től terjedt el a vaseke. Igen kevés maradt meg belőlük, talán egy falumúzeum létesítése céljából sem lehetne mindenik típusból találni.

A vetés az 1920-as évekig kézzel történt. Csak akkor vásárolt a panitiak egy szűk rétege vetőgépet. Igaz, hogy az udvar, valamint Pete Endre nevű gazda már 1890-től rendelkeztek vetőgéppel, de ezt csak ők használhatták. Ugyanakkor a gazdakörnek is volt vetőgépe már 1910 előtt, de ehhez is kevesen jutottak hozzá, úgyhogy a gazdák nagy része az ősi rudimentális módszereket alkalmazta.

A lókapát még ebben az időben Paniton nem ismerik.

Az aratás a 40-es évekig sarlóval történt, amivel kevés veszteséggel össze lehetett gyűjteni a gabonát, de az aratás így 3-4 hétig is eltartott. Csak azután kezdték kaszával aratni a szalmás gabonát, amit viaszérésben kezdték meg.

Az 1900-as évekig a cséplést a csűrökben cséphadarókkal végezték. A csűr földjét erre előre elkészítették, tehéntrágyás és polyvás agyagkeverékkel egyenletesre elsimították és kiszárították, hogy olyan lett, mint a talp. Azután a kévét megoldották, és a kalászokat egy irányba helyezve, ágyásokat képeztek. Ezután bottal, vagy cséphadaróval addig verték, amíg a kalászok leperegtek a kalászorsókról. Azután következett a polyva és törek kifűjtása, amit szélben végeztek, lapátokkal szórva magasról a szemeket. Utána kézi rostával az apróbb és súlyosabb idegen anyagot is eltávolították belőle. Az 1900-as évek után ismeri meg a falu a cséplőgépet és a szelelőrostát, majd az első világháború után, a 30-as években általánossá válik a cséplőgép használata.

IV.3. A falu társadalmi rétegződése

A falu társadalmi rétegződése a tulajdonban lévő földterület szerint alakult Paniton a következőképpen: 1. nagygazdák, akik idegen munkaerőt alkalmaztak; 2. közepes gazdák, akiknek annyi földjük volt, hogy a családjukat el tudták látni a szükségesekkel; általában nem dolgoztattak mással, s maguk sem dolgoztak idegen földeken; 3. kiscgazdák, akik kis földterülettel

Mezőpanit – monográfia

rendelkeztek, s így másnál vállaltak munkát, vagy részébe dolgoztak bizonyos földeket; 4. a nincstelenek, akiknek nem volt egyáltalán földjük, s mint szolgák, cselédek vagy részesek dolgoztak a nagygazdák földjein.

1. A nagygazdák száma az 1900-as évek előtt még viszonylag alacsony, de gazdasági súlyuk jelentős, mivel nagy földterülettel rendelkeztek.

Az 1850 utáni években a paniti nagygazdák családnevei: Zöld, Izsák, Kovács, Gál, Zajzon, Fekete, Nagy, Barta, Barabási, Sikó, Borbély, Jánosi, Gáspár, Bodó: összesen 14 család.

1870-ben Paniton 15-20 gazda tartott szolgát, ami egyben a nagygazdák számát is tükrözi. Földvásárlások révén a gazdaságok száma megnő a 20-as évek után. A nagygazdák nagy tekintélynek örvendtek a faluban, szegény embernek nehéz volt a kasztjukba lépni. Még a kollektivizálás utáni években is lehetett hallani, amint mondták, hogy ez vagy az a család nagygazda-, vagy első család a faluban. A gazdák rétegéből került ki a bíró, a székely birtokosság elnöke, a szövetkezeti elnök stb.

2. A közepes gazdaságok száma sem túl nagy, igaz, hogy ezek száma 1944-ig fokozatosan növekedett, mivel a panitiak minden lehető földterületet megvásároltak, ahol csak eladó volt. Az 1870-es időkben a 8-9 holdas gazdaságok számát (ez megfelel kb. 5 hektár földnek) 40-45-re teszik. Ez a szám a második világháborúig, valószínű, hogy megháromszorozódott. A közepes gazdaságok állandóan küzdöttek a fennmaradásért és a nagygazdaságok sorába való felemelkedésükért.

3. A kispazdák alkották a falu lakosságának zömét. Megdolgozták kis földjeiket, napszámba jártak Marosvásárhelyre, Medgyesfalvára, Marosszentkirályra. A század elején a marosvásárhelyi cukorgyár építésénél is sok paniti dolgozott. A kispazdák nagy földterületeket műveltek részébe a bergenyei, bándi, szálteleki, sályi, uralyi, gerebenesi és más mezőségi uradalmak birtokából, vagy a nagygazdaktól. Mivel ezek a területek messze estek Panittól, a mezei munkák időszakában az emberek családotól, állatostól kiköltöztek a földekre, s addig nem jöttek haza, amíg a munkát el nem végezték. Ez alatt az idő alatt a tulajdonos két tehén tartását engedélyezte a munkásoknak. Ilyenformán az életkörülmények gyengék voltak, szegényesen táplálkoztak. Ebből a szegény rétegből Panitból is sokan kivándoroltak Amerikába, de nagy részük visszatért, úgyhogy 1910-ben már csak heten voltak kint.

4. A falu nincstelenjeinek pontos számát nem tudjuk, de hozzávetőlegesen a két háború közötti időszakban 40-50 család lehetett. Ifjú korukban szolgának álltak, házasságuk után pedig napszámban vagy részében dolgoztak. A cselédek bérét Galgóczi K. a következőképpen jegyzi le: "Egy évi bére egy minden munkára használható cselédnek a kosztion kívül 40 forintig megy. Aki teheti, egészen pénzre egyez. Mások törökbúza földet és ruházatot adnak a következőképpen: 16 új forint készpénz, egy darab

A község gazdasági élete a kezdetektől 1945-ig

kukoricaföld s 20 forint ruházati váltság szokásos. Nem divat a cselédnek marhatartást engedélyezni.” (A cseléd itt férfi cselédet jelent.)

A nincstelének sorsa a legsiralmasabb abban az időben. Sok gazda a munkát a cselédnek a következőképpen osztja be: nappal kapál, kaszál vagy búzát hord, éjjel pedig az állatokat kell őriznie, amíg legelnek. Csak akkor alhatott egy keveset, ha az állatokat a tilosban hamar meg tudta etetni, másként majdnem egész éjjel járkálnia kellett, hogy az állatok össze tudják szedni a táplálékot, s jóllakjanak. Sokszor elázott a szolga nadrágszára és szokmánya alja, s el is kopott a sok harmattól és súrolódástól. Mondják az öregek, hogy délben a gazda viccesen, vagy komolyan ígyen szólt a szolgálóhoz: “Amíg pihensz, hozz egy légely vizet!” Így aztán a szolga élete nem volt könnyű. A XX. sz. elején a szolga bére: 1 rend ruha, néhány ing és alsónadrág, egy koronás bocskor és évi 20-25 korona készpénz.

Az említett nehéz gazdasági körülmények ellenére, ha lassan is, de Panit határozott léptekkel haladt a fejlődés útján. A panitiak földjeikhez foggal és körömmel ragaszkodtak, csak nagyon ritkán történt meg, hogy paniti eladta földjét. Nagyon drága is volt: az 1870-es években egy hold ára 300-400 koronára rúgott. A panitiak nagy szorgalma és takarékosága azonban lehetővé tette, hogy mind több és több földet vásároljanak. Az 1890-es években a panitiak megvették az udvari birtok felét.

A század elején már feltevődött Paniton is a háromnyomásos rendszer megszüntetése és a tagosítás megvalósítása, de ekkor még sokan elleneztek, egyrészt azért, mert attól féltek, hogy a felszabadított földeken szabálytalan legeltetési jog alakul ki, másodsorban pedig a kevés földdel rendelkezők azt mondták, hogy az ő földjeik elég tagosítottak.

1905-ben mégis megvalósult a tagosítás, ami elég sok gondot okozott, mivel a földeket minőségük alapján kellett mennyiségileg kiegyenlíteni, hogy senki ne károsodjon. Mondják, hogy kellemetlenségek is adódtak. Néhányan össze is verekedtek valamely területért, s sokáig irigykedve nézték azokat, akik a legjobb helyeket szerezték meg. Főleg azoknak sikerült némi előnyre szert tenni, akik a mérnökökkel járták a határt mérni, s bizonyos szolgáltatásokat tettek nekik. A tagosítás mégis eredménnyel járt, mert a fekete ugart felszámolták, s ezáltal a termőterület egyharmadával megnövekedett. Így be lehetett vezetni a gazdaságokba a vetésforgós művelési rendszert, amely hozzájárult a termés hozamok növekedéséhez. Nagyobb jövedelmet biztosított a gazdaságok számára, amiből újabb területeket és gazdasági felszerelést lehetett vásárolni.

A legtöbb föld ez első világháborút követő földreform után került a panitiak kezére. A harczói és náznáni szegényeknek kiosztott földeket a panitiak mind felvásárolták, mivel azoknak nem voltak állataik és gazdasági felszereléseik, hogy földjeiket eredményesen művelhessék. Szintén a panitiak vásárolták meg az udvari birtokokat, amikor azok eladásra kerültek. Ennek

Mezőpanit – monográfia

következtében a panitiak tulajdonában levő szántóföld-területek majdnem megkétszereződtek.

IV.4. Állattartás

A panitiaknak a múltban is egyik fő foglalkozásuk az állattartás volt. Az állattartás jövedelme nagymértékben hozzájárult az életszínvonal emelkedéséhez, valamint a földvásárláshoz szükséges pénzalapok megteremtéséhez.

1870-ben az állatállomány a következő: 49 ló, 636 szarvasmarha, 1813 juh, 526 sertés, és 85 méhkas. Ha ezt számos állatban fejezzük ki, egyenlő 918 nagy állattal, úgyhogy 2.7 hold területre jut egy számosállat, ami a rendszeres trágyázáshoz nem volt elégséges. Az ebből az időből való magállapítás szerint a kevesebb földdel rendelkező gazdák viszonylag több állatot tartottak.

Az állatállomány fejlődésének egyik akadálya a természetes kaszálók és legelők csekély kiterjedése, valamint a szántóföldi takarmánytermesztés elterjedésének hiánya. Csak abban az időben kezdtek egyes gazdák bükkönyös zabot és kevés lucernát termesztani. (Itt említik meg Barabási György és id. Kovács Gergely nevét, mint úttörőket ezen a téren.)

Panit állatállományával kapcsolatosan a feljegyzések megemlítik, hogy:

A lóállomány kancákból állt, amiket hágatásra Vásárhelyre vittek, mivel mén nem volt a faluban. A lovakat könnyebb munkára használták – fuvarost csak kettőt tartottak nyilván az 1870-es esztendőben. A lótartásban a fő cél a csikónevelés volt.

Ökröket igavonásra csak kevés gazda tartott. Erre a célra inkább teheneket használtak.

A tehenek az igaerő mellett tejet és borjakat adtak. A tenyésztett fajtát erős testű, vegyes hasznosítású magyar fajtának írják le. Paniton a borjú- és tinónevelés a dohánytermesztés után a falu második fő pénzforrása. (Ez a helyzet a mai napig megmaradt.) Sajnálkozva állapították meg, hogy a falu egyetlen tenyészbikájára abban az időben 300 tehén jutott, s évente csak kb. 80 borjúval gyarapodott a szarvasmarha-állomány.

A juhokat négy turmában tartották Paniton. A fejes és a nyírás közös volt. A gazdák a juhok száma arányában részesedtek a gyapjúból és a sajtból. A juhokat kosarazás útján trágyázásra is közösen használták. A trágyáért a gazdák fizettek, amiből leginkább sót vásároltak. Egyes gazdák a juhaikat az urasági nyájban tartották, ú.n. komponára – aminek értelmében a nyírást és a fejest az uraság végeztette, és a gazda a gyapjú és sajt részét előzetes alku szerint kapta meg.

IV.5. Politikai és gazdasági élet

A falu politikai és gazdasági életének fejlődése, a tornyosuló nehézségek, amelyekbe minduntalan beleütköztek a gazdálkodó emberek, meggyőzte őket arról, hogy gondjaik megoldására össze kell fogniuk. Így az első világháború előtt már lehetővé – és ugyanakkor szükségessé vált egy egész sor közhasznú szervezet megalakítása és középület felépítése.

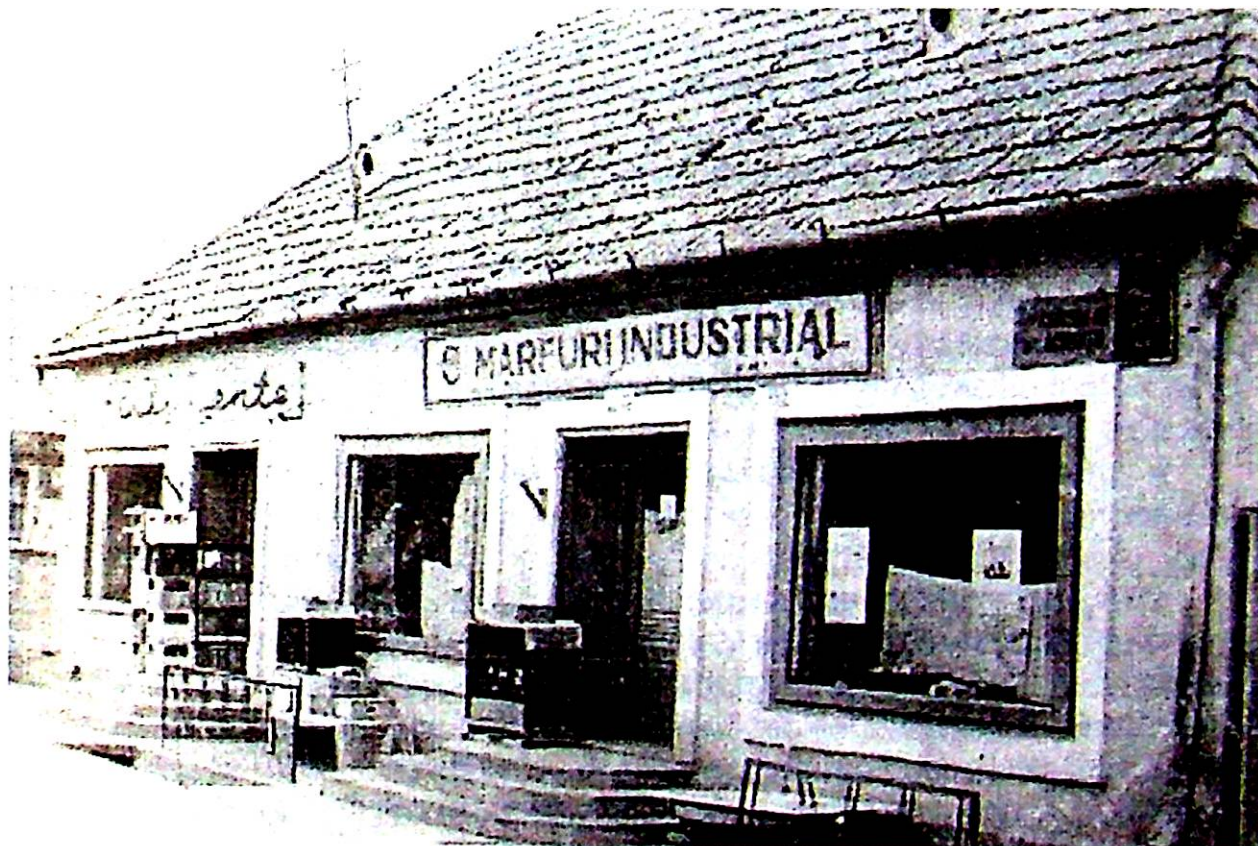
1885-ben alakul Paniton egy temetkezési egylet, amelynek 271 tagja volt és 138 részvényvel rendelkezett.

1892-ben alakult meg a Hitelszövetkezet 92 taggal, amelybe Harczó és Kövesd gazdái is tartoztak. Csak a tagjainak adott kölcsönt. 1918 után elszakadt a budapesti központtól, pangásnak indult és felbomlott.

1894-től a községnek postahivatala is volt.

1908 február 8.-án alakult meg Paniton az Értékesítési és Fogyasztási Szövetkezet, 400 üzletrésszel, amelyeknek értéke egyenként 10 korona volt. Ebből 3810 koronát saját tagjaiért a székely birtokosság fizetett. A szövetkezet épülete a Nagy utcai Kovács G. Sándor mai telkén helyezkedett el.

1911-ben építették a mai üzlethelyiséget. Ide tartozott a tejszövetkezet is, ahová naponta bevitték a tejet. Onnan szekérrel szállították Marosvásár-

Az 1911-ben épített fogyasztási- és tejszövetkezet épülete

Mezőpanit – monográfia

helyre a leszegődött házakhoz. A szövetkezetet mindig panitiak bérelték, mert jól jövedelmezett; sohasem volt idegen vagy zsidó kereskedő a faluban.

Ugyancsak a századforduló táján alakult meg a tűzoltó egyesület, amely a gyakori tüzesetek miatt vált szükségessé. A két háború között két darab kézi üzemeltetésű fecskendővel rendelkezett.

a) A Gazdakör

1907 október 20-án alakult a Gazdakör Székelyhídi Viktor székelyföldi miniszteri kirendeltségű megbízott elnöklete alatt tartott gyűlésen. 89 taggal indult. Érdemes hangsúlyoznunk azt a jótékony hatást, amelyet a Gazdakör tevékenysége gyakorolt Panit gazdasági életére. Ennek alapját a gépesítés, kemizálás, új fajták meghonosítása, vagy addig nem ismert növényfajok és állafajták behozatala és elterjesztése képezte. Mindezekkel párhuzamosan szervezett tapasztalatcserék a megyék területén, valamint a gazdatanfolyamok, a rendelkezésre álló szakkönyvtár, a gazdanapi termény- és állatkiállítások, megannyi tényezője volt a gazdasági élet fellendülésének. A paniti Gazdakör jegyzőkönyvei, amelyeket példás gondossággal vezettek 1907 és 1949 között, messzemenően bizonyítja azt a pezsgő gazdasági életet, amelyet a község gazdatársadalma élt azokban az években.

1908 márciusában a Gazdakör már 120 kg bükkönymagot, 132 kg lóheremagot, 45 kg lucernamagot és 1900 darab szőlőoltványt kínált a gazdáknak átvételre. Így olyan sikerrel honosult meg az értékes pillangós-virágú takarmánynövények termesztése, hogy néhány év múlva már a panitiak adnak el nagy mennyiségű lóheremagot, növelve ezáltal jövedelmeiket. A Gazdakör sikereit látva többen iratkoztak be, 1913-ban a taglétszám már eléri a 189-et.

1914-től 1917 szeptemberéig a Gazdakör munkája nagy részben pangott a háborús évek nehézségei miatt. 1917-ben megpróbálkoznak új vezetőség választásával és kimondják az Országos Magyar Gazdaszövetséghez való csatlakozást, ami nem hozta meg a várt eredményt a bizonytalan politikai és gazdasági helyzet miatt.

A trianoni békeszerződések után bekövetkezett változások nagy fordulatot hoztak. Az országhatárok átrendezése utáni döbbenetet felváltotta egy nagyon nagy egymásra találás és tenni akarás az élet minden területén.

1920 március 14-én a panitiak lelkesen csatlakoztak az újonnan megalakult Erdélyi Földműves Szövetséghez és megrendelik az Erdélyi barázda című szaklapot. A megválasztott szövetségi tisztikar tagjai: elnök – Várad Albert református lelkész, alelnök – Pete Gyula községi bíró, jegyző – Bartha Lajos református tanító, pénztárnok – Kovács G. Sándor végzett gazda, választmányi tagok – Zajzon János, Nagy Albert, id. Kovács Gáspár, Sikó Mihály (Péteré), Nagy Gábor, Barabási Sándor (Péteré), Jánosi Péter (Péteré), ifj. Gaál János, id. Sikó Dániel, Márton Balázs, Kovács Tamás, Bartha Miklós.

A község gazdasági élete a kezdetektől 1945-ig

A volt Gazdakör minden vagyonát átvette a Földműves Szövetség, amely a régi alapokon kezelte és használta a gépi felszerelést.

Az 1921. július 21-én tartott szövetségi közgyűlésen bejelentették, hogy Maros-Torda vármegye Földműves Szövetsége megkezdte a Gazdanapok szervezését. Tudatták a tagsággal, hogy az első jún. 26-án Székelyhodoson volt, a második júl. 31-én Nyárádszentlászlón lesz, amelyen kívánatos, hogy minél több paniti gazda vegyen részt, mert a harmadik Gazdanapot Mezőpaniton szervezik, aug. 21-én, s a tapasztalatcsere hasznos lehet a jó szervezés érdekében.

Az 1921. augusztus 9-én tartott választmányi gyűlésen, ahol részt vett a paniti születésű Gáspár József, a vármegyei F.Sz. elnöke, összeállították a Gazdanap programját, s egy 60 tagú szervezőbizottságot alakítottak a gazdaköri tagokból, ahol mindenkinek meg volt a meghatározott feladata. Érdemes leírunk azt a gazdag és változatos napi tevékenységet, amit nem csak elterveztek, hanem maradéktalanul meg is valósítottak:

- A község két végén díszkaput állítanak, ahol a fiatalok népes csoportja üdvözli a vendégeket. (Erre az alkalomra Váradi Albert ref. lelkész egy népies hangulatú üdvözlő verset ír.)

- A vendégeket elvezetik az elszállásoló házakhoz.

Délelőtt:

- Istentisztelet (Kacsó Lajos mezőmadarasi lelkész tartja).

- Vidéki tanítók és úrilányok énekkarának fellépése (Reichert Róbert mezőmadarasi tanító vezényletével).

- Gazdasági előadás (Gál Elek borászati felügyelő előadása).

- Szántóverseny.

- A lombtakarmányozás bemutatása Nagy Albertnél.

- Közébéd az udvari parkban.

Délután:

- Kiállítás megtekintése a népházban.

- Díszfelvonulások.

- A "fonó", guzsalyos, énekkel és szavalatokkal.

- Szépségverseny.

- Versenyfutás, kötélhúzás.

- Székelyverbunk.

Vacsora után:

- Bál a nagyközösség számára (külön zártkörű táncmulatság).

Ezt a gazdag programot maradéktalanul meg is valósították, s több ezer vendéget szállásoltak el, vendégeltek meg, gazdag tapasztalataikból és eredményeikből bőven nyújtottak az érdeklődőknek, szolgálták az összetartozás és összefogás eszméjét, mindannyiuk előrehaladása érdekében.

Alább leírjuk a gazdanap utáni jegyzőkönyvből azt, ami a rendezvény gazdasági részét illeti:

Mezőpanit – monográfia

Délelőtt 9 órakor vette kezdetét a szántó verseny, a kertek hátulján. I. díjat Nagy József (Ferencé), II.-at Márton József (Mihályé), III.-at Sikó Gyula (Józsefé) és IV.-et Pete Gyula nyert. A szántásverseny után következett Nagy Albert kertjében a lombtakarmányozás bemutatása a mezőpaniti Gáspár József szövetségi díszelnök tanulságos előadása kíséretében. Innen a közönség átvonult a most felavatott népházba, a háziipari- és terménykiállítás megtekintésére, ahol mindenki munkája legjava gyümölcsét mutatta be. A gazdag díszítésű falakon ilyen feliratok voltak: "Ez a falu Panit, Nagy öröm van ma itt!", "Szorgalmas, dolgos nép Között az erkölcs ép!"

Bizony a mára is útmutatásul szolgálhat, hogy egy hagyományait tisztelő és összefogásban élő faluközösség – jó szervezéssel és lelkes vezetők segítségével – milyen lélekemelő dolgokat képes megvalósítani.

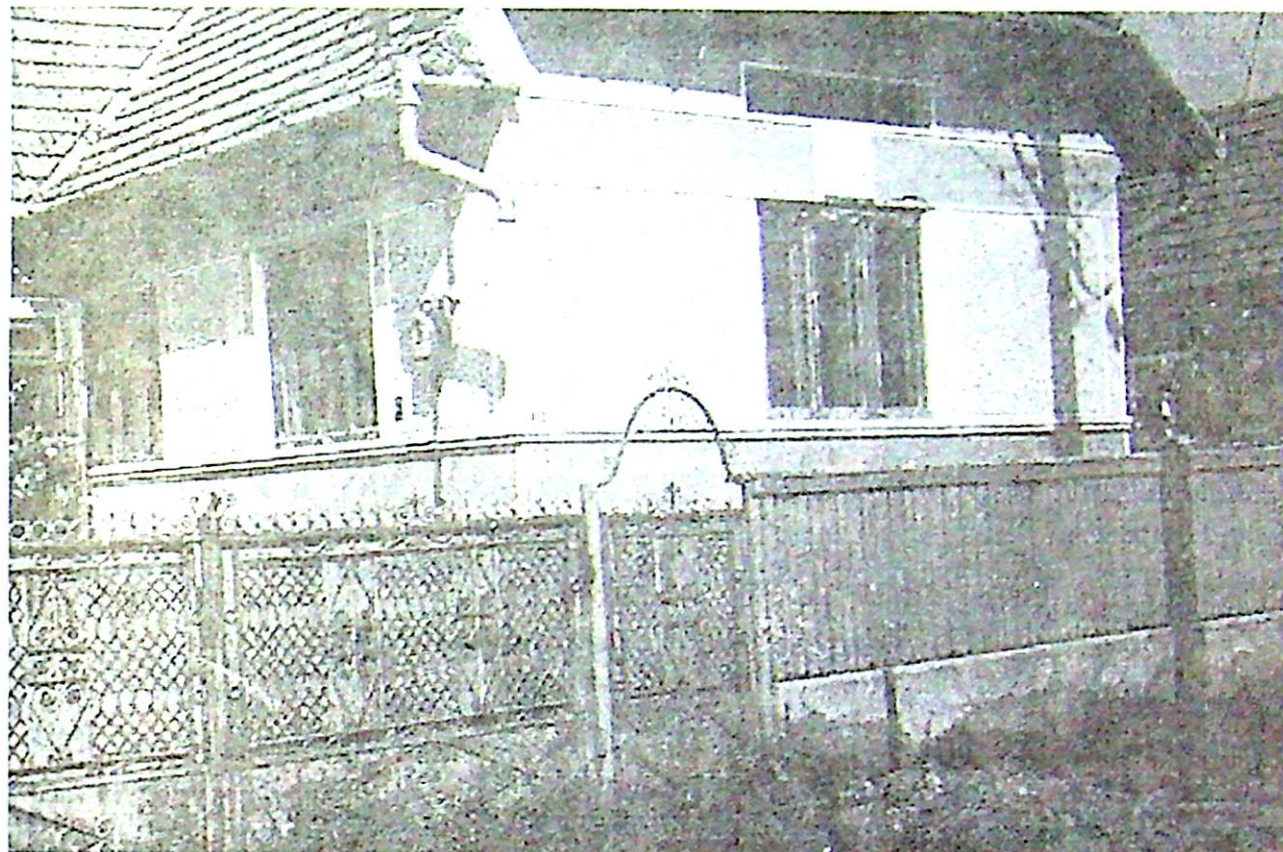
A Gazdakör minden tevékenységében érvényesült a belső demokrácia elve. Mindent megbeszéltek, megszavaztak, vagy elvetettek, semmit sem tett a vezetőség a nép akarata ellen. Állandó gond és törekvés volt a géppark bővítése, hogy mindenki a megfelelő időben használhassa azokat, gazdasági erejének megfelelően. Az 1928. március 11-én tartott közgyűlésen az elnök Pete Endre előterjesztette, hogy egy kis javításra szoruló hengert adományozna a gazdakörnek, ha azt elfogadnák. Ugyanakkor felvetődött, hogy a marosszentkirályi Máriaffy birtokon eladó, használt gépek vannak, amelyek között jó lenne szétnézni, s legalább egy vetőgépet venni. A tagok köszönettel nyugtázták az ajándék hengert, és mindjárt megválasztottak egy háromtagú bizottságot, amelyik a Máriaffy eladó gépeit nézné meg, olyan felhatalmazással, hogy ha alkalmasnak találja minőségben és árban, vegye is meg. Vásároltak is egy vetőgépet, majd az év vége felé még egyet, 14000 lejért. Jellemző, hogy a tagság komolyan megtárgyalta a javaslatokat, és nem mindig értett egyet. Így, nov. 26-án, az elnök jelentette, hogy vásárolt egy gereblyét 1800 lejért, amit szívesen átadna a Gazdakörnek, ugyanabban az árban. A tagok a megbeszélés után elutasították az ajánlatot, azzal az indoklással, hogy az ügysem tudja minden tag igényét kielégíteni, s csak elégedetlenséget okozna.

Nagy gondot fordítottak a gépek karbantartására, és megkövetelték, hogy a tagok azokat ésszerűen és kíméletesen használják, időben vigyék vissza, s a náluk történt meghibásodásokat saját költségükön javíttassák ki. A kihágásokat első esetben 100 lejjel, másodszer 500 lejjel, harmadszor kizárással büntették. Így zárták ki a tagság soraiból 1929. márc. 3-án Zajzon Jánost az alapszabályzat 20. paragrafusának utolsó bekezdése alapján. (Igaz, hogy egy év múlva visszavették.)

A Gazdakör gondoskodott a kisebb igaerővel rendelkező gazdaságokról is, kisebb kapacitású gépek vásárlása által. Ezért 1929-ben határozatot hoztak egy 11 soros vetőgép vásárlásáról. Ezen a gyűlésen esik szó egy vagon szuperfoszfát műtrágya megvásárlásáról is a tagság számára.

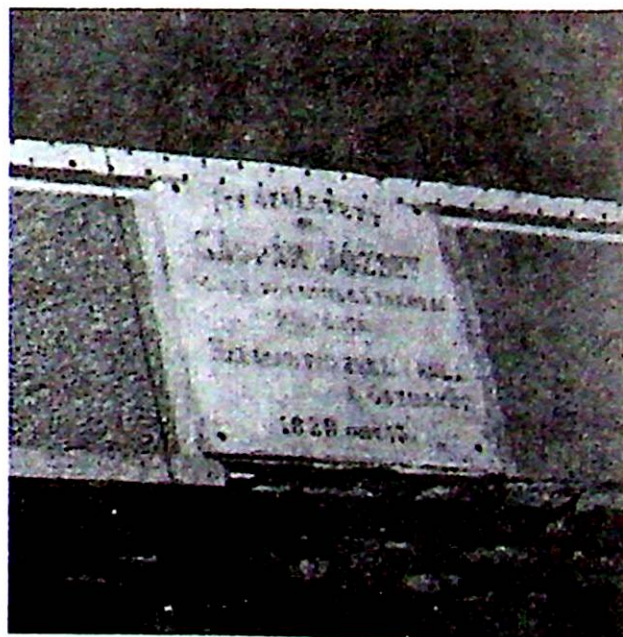
A község gazdasági élete a kezdetektől 1945-ig

1929. okt. 13-án a panitiak az előző évben elhunyt Gáspár József tiszteletére emlékünnepelet és ezzel kapcsolatos gazdanapot szerveztek. Az eseményeket rögzítő jegyzőkönyvből idézzük: A gazdanap reggel 8 órakor kezdődött a fejőversennyel, melynek nyertesei: I. díj - Zajzon János, aki

Gáspár József emlékház

Csokros nevű 3 éves tehenétől 3 perc alatt 5.4 l tejet fejt (jutalma 100 lej); II. díj - Gaál Sándor (Jánosé), aki Viola nevű 3.5 éves tehenétől 7 perc alatt 7 l tejet fejt (jutalma dicsérő oklevél); III. díj - Nagy József (Ferencé), aki Rigó nevű 6 éves tehenétől 3 perc alatt 4.1 l tejet fejt (jutalma egy négyágú vasvilla). Ezután állatkiállítást tartottak fajok és életkor-csoportok szerint: - 1 éves üszők, - 2 éves üszők, - szimentáli tehének, - erdélyi fehér tehének, - bikák, - lovak és csikók. Mindenik csoport három díjat kapott. Következett a szántóverseny a Kurtaláb nevű dűlőben, ahol hat gazda jelentkezett, s

Az emléktábla

Mezőpanit – monográfia

mindenik a legtökéletesebb szántásra törekedett. Ezután Sikó László úr tartott előadást az őszi szántás jelentőségéről. Volt még háziipari- és terménykiállítás, nagy számú díjazottal. Délután a templomban Gáspár József emlékünnepe volt, majd utána a tagság az ünnepelt szülőházához vonult a Földműves Szövetség vándorzászlaja alatt, ahol leleplezték a ház falába elhelyezett emléktáblát. Ez alkalommal a paniti születésű dr. Sikó József tartott díszbeszédet.

A Gazdakör tagjai közösen küzdöttek a cséplőgép-tulajdonosok magas vámtarifája ellen, ami nagy megterhelést jelentett a gazdaságok számára. Például, 1931. júliusában Zajzon Gyula cséplőgép-tulajdonos 8% vámgabonáért akart csépelni, de a panitiak csak 7%-ot ígértek. Megbízták a Gazdakör vezetőségét, hogy hirdetés által keressenek más vállalkozót, aki elvégzi a cséplést 7%-ért. Pár nap múlva jelentkezett Zajzon Gyula, akivel meg is kötötték a szerződést.

Ezekben az években a Gazdakör téli tanfolyamokat szervezett a megyei központ irányításával és előadóival. A résztvevő gazdák a tanfolyam végén levizsgáztak, ahol bizonyítaniuk kellett az elsajátítás alaposágát. Ilyen tanfolyam volt 1933 telén a gyümölcstermesztési, 50 hallgatóval, 1934 telén a szőlészeti, ugyancsak 50 hallgatóval, és ugyanazon a télen a gyümölcstermesztési, 61 hallgatóval.

1936. nov. 15-én a Népházban tartott közgyűlésen a tagok megszavazták az EGE-hez (Erdélyi Gazdák Egyesülete) való csatlakozást, és megrendelték az Erdélyi Gazdát, az egyesület szaklapját. Itt értesítették a tagokat, hogy 1 vagon nemesített búzát (Bánkúti 1201-es és Odvos 241-es) vetőmagnak átvesznek a központtól, s a tagok csere alapon kaphatnak belőle.

Ugyancsak ezen a gyűlésen határoztak, hogy a tél folyamán egy általános mezőgazdasági tanfolyamot indítanak két hetes időtartammal, amelyen minél többen vegyenek részt, mert a gazdakör fizet az EGE-nek a résztvevőkért, és az előadókat szállással és kosztal ellátja. 1937. jan. 10-én nyitották meg a tanfolyamot, amelyen az EGE részéről részt vett Mikó László gazdasági felügyelő, a Maros megyei Földműves Szövetség elnöke, Szőke Mihály nyugalmazott iskolaigazgató, a tanfolyam vezetője és az állattenyésztés előadója, s Seyfried Ferenc gazdamérnök, EGE titkár, aki a növénytermesztést adta elő. A tanfolyam ideje alatt a gazdák jó előmenetelt tanúsítottak, mert az 1937. jan. 23-án tartott vizsgáról a következő feljegyzést olvashatjuk: "Máriaffy Lajos birtokos, EGE alelnök elnökletével a vizsga meg is tartatott 23 rendes és 50 rendkívüli hallgató részvételével. A vizsga egyúttal egy soha el nem felejthető ünnepély volt számunkra, amelyen meggyőződünk fiataljaink gazdasági tudásáról, tanulásáról. Ugyanakkor egy lelki találkozás volt vezetőik és népünk között, mely összekovácsol bennünket a sorsközösség tudatában."

A paniti gazdaköri tagok 1937. február 21. és 27. között egy, az EGE által Kolozsváron rendezett kiállításon csoportosan vettek részt. Az 1563

A község gazdasági élete a kezdetektől 1945-ig

A Gazdakör vezetősége a 30-as évek végén.

Állnak (balról jobbra): Incze Pál (Barabási), Bartha Zoltán, Miklós László, ismeretlen, ismeretlen, id. Nagy Lőrinc.

Ülnek (balról jobbra): Sikó Gergely, Gál János, Szász Pál, Váradi Albert, Barthos Gábor, Nagy József.

1937. számú átirat értesíti a panitiakat, hogy "... a kiállításon bemutatott magvakért a paniti Gazdakört a kiállítás bíráló bizottsága 500 lej pénzdíjjal, a kiállító tagokat pedig elismerő oklevéllel tüntette ki." Az okleveleket a gazdaköri gyűlésen ünnepélyesen adták át a következő gazdáknak: Sikó Mihály, Pete Gyula, Barabási Albert, Kovács Béla, Barabási Gergely, Zajzon Gyula, Barthos Gábor, Kovács Sándor, Gáll Tamás, Nagy János, Máthé Gergely, Borbély Csiszár Márton.

A Gazdakör anyagi alapjai állandóan erősödtek, és így mind hathatósabban tudott hozzájárulni a tagok gazdasági megerősödéséhez. Természetesen, ezt a tagoknak is viszonzniuk kellett, és hozzá kellett járulniuk a szükséges pénzalapok előteremtéséhez. Így vetődött fel az ötlet, 1937 májusában, hogy egy cséplőgépet kellene vásárolniuk, amely által csökkentenék a tagok kiszolgáltatottságát a cséplőgép-tulajdonosokkal szemben, ugyanakkor jövedelemforrást biztosítanának a gazdakörnek, csökkentve ezáltal a rovatalból származókat, amelyek nagy terhet jelentettek a tagságnak. Ezzel mindenki egyetértett, s így az 1937. július 13-án tartott közgyűlésen ismertetik a tagokkal, hogy sikerült a vásárt nyélbe ütni, s megvették egy új Hoffer cséplőszekrényt 155775 lejért, (aminek dob-szélessége 810 mm), egy használt Ford traktort 55500 lejért és egy fűszíjat 6557 lejért. A Gazdakör így a gyárral szemben nagy adóságot vállalt, és

Mezőpanit – monográfia

fedezet gyanánt Barabási P. Gergely és Kovács Ferenc választmányi tagok, valamint Bartha Samu (Lajosé) birtokukat a Gazdakör javára átengedték. E gazdák áldozatkészsége, kockázatvállalása a köz javára példás, mely cselekedetükkel szembeni köszönő sorokat a jegyzőkönyv megörökítette.

1938 nyarán a 810 mm-es kis cséplőgépet – ami nem bírta volna az azévi nagy szalmájú gabonák cséplését – kicserélték egy 1070 mm-es MÁV gyártmányú gépre, amely újabb fizetési kötelezettségeket rótt a gazdakörre. A tartozást 3 évi vámgabona bevételből gondolták fedezni, a tagság rovatali megterhelése nélkül.

1938. augusztus 11-én jól szervezett gazdanap és díszgyűlés keretében emlékeznek meg a paniti Gazdakör fennállásának 30. évfordulójáról. A gazdanap eseményeinek megörökítését a Reggeli Újság augusztus 17-i számából idézzük azért, hogy példaként álljon az az értékelés, amely a kívülállók részéről hangzott el, minden részrehajlás nélkül:

A MEZŐPANITI GAZDAKÖR 30 ÉVES JUBILEUMA ALKALMÁBÓL AZ E. G. E. ES FÖLDMŰVELÉS SZÖVETSÉG IRÁNYÍTÁSA MELLETT F. EV. AUG. 14. EN (1938)

NAGY GAZDANAPOT

RENDEZ. MELYRE CIMZETTET ÉS CSALÁDJÁT TISZTELETTIEL MEGHÍVJA

M Ű S O R

1. 8-9 óra: Félgyűlés.	a) A jubileum Gazdakört ábrázoló Működési Terve F. M. Sz. elnök.
2. 9-10 „: Alkalmazás és díjazás.	b) A Gazdakör 30 éves történetét ismerteti: Bartha Gábor alelnök.
3. 10-11 „: Ismerkedés.	c) Népdaok énekli a verseteket.
4. 11-12 „: Sító és modern traktorképek bemutatása ismerteti: Seyföld F. gazdamester.	d) Bort, borsát, békaméget szavalja: Zaiton Gyula.
5. 12-1: Terményajándékok megtekintése.	e) Milyen borsát termeljenek: Sztánszky Ferenc E. G. E. felügyelő.
I-3 K Ö Z H Ő R D.	
6. 1-7: A jubileum Gazdakört díszközgyűlés.	f) Össz. teendők a gyűlésekben: Angli Balázs F. M. Sz. igazgató.
a) Aratók idevonulása a gyűlésre.	g) Népdaok énekli a verseteket.
b) Király bencsúr énekli a verseteket.	h) Zárbeszéd a Városi Alkotmányos Gyűlésnek.
c) Előki meggyűlés: a vendégeket várja: Gál János gazdamester.	
d) A jubileum Gazdakört ábrázoló Működési Terve F. M. Sz. elnök.	
	7. Galambok-rovat.

Tg. Mezőpaniti autóbussz út.

A 30 éves Gazdakör 1938-ban tartott Évfordulós Gazdanap meghívója

“Hosszú évtizedeken keresztül magtanulta a falu népe, hogy az önzés és magának való élet nem vezet eredményre. Ha részes akar lenni a haladásban és a munka gyümölcsöztesítésében, össze kell fognia szomszédai-val, ismerőseivel és minden más embertársával, aki azonos utakat és célokat követ. Ez indította el azt a nagyszabású gazdatömörülést, amelynek minden gazdakör egy-egy gyűjtőállomása. Ezért volt népes és tanulságos a paniti gazdanap, amelyen százkilométeres körzetből gyülekeztek össze a falvak földművelői, hogy a három évtizedes Gazdakört üdvözöljék.

Az erkölcsi összefogásnak kézzelfogható bizonyítékát adta a földműves társadalom ezen a gazdanapon, ahol a kedvezőtlenre forduló időjárásban is kitartottak a megjelentek, s teleshomjjal szívták magukba a tanulságokat. Majd az Istenhez fordultak, hogy tartsa meg továbbra is a föld népét erőben, összetartásban, szeretetben, nemzetiségének és hazájának javára.

Felemelő érzés volt a Gazdakör gépi berendezésének felvonulása, melyen bemutatták a folyamatot, amíg a búzából kalács lesz. Az ekék sora nyitotta meg az érdekes felvonulást, mely után a vető- és cséplőgépek következtek, aratólegények és kürtőskalácsos leányok kíséretével. Amint a nehéz traktorok végigdübörögtek, megeltek a szívek örömmel és bizakodás-

A község gazdasági élete a kezdetektől 1945-ig

sal, hogy a csatakocsik mai uralmában ez a felvonulás a béke seregéé volt, mely a kenyér és jólét verejtékes kitermelésére szolgál.

Ebben a hadseregben szolgálni tisztesség, becsület és igaz hősiesség."

Az augusztus 18-i számból:

"Tegnap számunkban részletesen ismertettük a paniti gazdanap magas színvonalú, lélekemelő programjának lefolyását. A község munkás népe e mellett olyan látványos kiállítással is szolgált vendégeinek, amely még azokból is a legmesszebbmenő elismerést váltott ki, akik ismerik a paniti gazdák erényeit. Így történt, hogy az EGE vezetősége jóval több kitüntetés kiosztása mellett döntött, mint amennyire eredetileg számítottak.

A tehenek csoportjában 35 állatot vonultattak fel. Ezeknek meglehetősen nehéz elbírálását egy szakértő bizottság végezte, Szász József megyei földbirtokos elnökletével: Aranyérmes Izsák János, ezüstöt Gáll Sándor J., bronzot Váradi Albert lelkes állattulajdonosok kaptak. Oklevelet osztottak ki Máthé Gergely, Somorai Dénes, Gáll Salamon, id. Máthé Gergely, Nagy Ferenc, id. Jánosi Sándor és Koncz János gazdák között.

A lovakért 30 állattartó közül Máthé Gergelyt tüntette ki aranyéremmel a Dobránszky Dezső elnökletével megválasztott bíráló bizottság. Ezüstérmes Sikó János, bronzot Cioban Nicolae, míg oklevelet Somorai Dénes, Vajda István, Zajzon Gyula és Barthos Gábor gazdaköri alelnök kaptak.

A bikák csoportjában tenyésztésért ezüstérmes Kovács Miklós, tartásért dicsérő oklevelet a Székely Birtokosság kapott.

Az üszők csoportjában 52 állatot hajtottak fel, s Adorján Antal gazda nyerte el az aranyérmes, az ezüstöt Nagy Józsefnek juttatta a bíráló bizottság. Dicsérő oklevelet kaptak Kovács Márton P., Kovács József M., Gál Sándor S., Nagy Lőrinc és Csula Zaharia.

Az állatkiállítás keretében a sertésenyészet néhány szép példányát

vonultattak fel. E téren a Limbășan őrnagy elnökletével kijelölt bizottság Nagy Lajosnak ezüstérmes, Pete Gyula, Kovács Sándor F. és Gáll Domokosnak dicsérő okleveleket juttatott.

A fejőversenyen 8 versenyző vett részt. I. lett Nagy József, aki 4 perc alatt 7.7 l tejet fejt ki, II. Vajda Dezső szentkirályi legény, III. Gáll Sándor.

A terménykiállítás során szintén változatos s

Dicsérő oklevél sikeres Gazdanapi szereplésért

Mezőpanit – monográfia

érdekes anyaggal tett ki magáért a község. Itt aranyérmes Zajzon Gyula kapott csoportos kiállításért, Nagy Gy. Sándor méhészetért ezüstérmes nyert.

Burgonyatermesztésért bronzérmes kapott Barabási József gazdálkodó. Dicsérő oklevelet kaptak Czákó József földbirtokos Kövesdről, Barthos Gábor, Sikó L. Gyula, Nagy József (Ferencé), Nagy Lajos N., Bartha Samu L.

A gazdanapon résztvevők mindannyian részt vettek az emlékünnepeken, ahol jelen voltak dr. Szász Pál, Az EGE elnöke, Telegdi László és Szász Ferenc felügyelő, Szegő Dénes Állategészségügyi főorvos, Atzél Ede báró, a Földműves Szövetség részéről Mikó László elnök, Anghi Balázs igazgató s ezen kívül megyei birtokosok, kispapok és intellektüelek nagy számban.

... Az egybegyűltek istentiszteleten vettek részt, amelyen Váradi Albert lelkipásztor mondott fennkölt szárnyalású beszédet, Barthos Gábor tanító vezetésével az ifjúsági vegyes kar közénekeket adott elő. Seyfried Ferenc gazdamérnök a választásról tartott tanulságos előadást. Szász Ferenc felügyelő pedig 'Milyen búzát termelünk' címmel beszélt érdekesen.

Az ünnepély gerincét a délutáni díszközgyűlés alkotta, amelyet a jelenlevők kérésére a szabadban tartottak meg, az esőzés dacára is. A díszközgyűlés Gál József gazdaköri elnök üdvözlőbeszédével kezdődött, majd Barthos Gábor tanító ismertette jól megírt értekezésben az eltelt 30 év történetét. Elmondta, hogy a Gazdakör tulajdonképpen 1907-ben alakult, de hivatalosan a következő évben kezdte meg működését. Első elnöke Zsigmond Ferenc igazgató-tanító volt. ... Az ünnepély Váradi Albert lelkes zárta be. Elmondta, többek között, hogy az elmúlt három évtized alatt a zöldágakból font kapuk, amelyeket a vendégek fogadására felállítottak, egyre messzebb kerültek, s ez szemléltetően bizonyítja azt a fejlődést, terjeszkedést, amelyet a község megtett. ... Az új munkanapok, évek elindulásánál arra kéri a gazdanépet, hogy hittel és vezetői mögött haladjanak tovább bizalommal új ünnepek, mérföldkövek elérésére."

Ezeket a lelkes és biztató szavakat ma is magukénak vallhatják a panitiak, és példaképnek elődeik törekvését, akaratát és sikereiket, mert íme, ismét egy nagy újrakezdés napjait éljük, ahol szükség lesz összetartásra, becsületes és szorgos munkára, hogy a "hosszú út mérföldköveit" mindannyian elérhessük.

Még ebben az évben a gazdák fokozzák a cukorrépa és a szója termesztését, hogy minél nagyobb jövedelemhez jussanak. Egy lóherefejtő gépet vesz a Gazdakör 40000 lejért, hogy ezzel is gyarapítsák a bevételeket, s törleszteni tudják az adósságokat. E mellett még egy négynapos állattenyésztési, állat-egészségügyi és állattakarmányozási tanfolyamot is tartanak.

1940 tavaszára a Gazdakör törleszti az adósságai 2/3-ad részét, de még mindig marad 60000 lej, amit őszig szándékoznak megadni. Ebben az évben a tavaszi vetések gyengén sikerültek, sok volt az állatrekvirálás, és sok

A község gazdasági élete a kezdetektől 1945-ig

embert behívtak a hadseregbe, ami mind kedvezőtlenül hatott a gazdasági életre, és hátráltatta a munkát. Az év őszén bekövetkezett bécsi döntés ismét megváltoztatta az országhatárokat. A nemzeti elnyomás megszűnése egy igazságosabb világ kialakulásának reményeit csillantotta fel, és ez lendületet adott a gazdasági életnek is. Az EGE felveszi az EMGE (Erdélyi Magyar Gazdák Egyesülete) nevet, s 1941-ben már számos kisgépet, műtrágyát kínál a gazdáknak és gazdaköröknek, valamint trágyatelepek és silógödrök építését ajánlja, kedvezményes áron. Így vett a Gazdakör egy gabonaszelektort 50%-os kedvezménnyel, és építtetett 8 silógödrot, amelyekből néhány még ma is használható.

1942-ben az EMGE rendszeresíteni akarta az ákosfalvi gazdasági népfőiskolát, s kérte a gazdaköröket, hogy a fenntartáshoz szükséges alapokhoz járuljanak hozzá 100 pengővel. A háborús helyzet azonban ennek megvalósítására már nem adott lehetőséget. 1943-ban megalakítják a székely határőr zászlóaljakat, ahová sok paniti gazdát is behívnak katonai szolgálatra, úgy a vezetőtanácsból, mint a tagok soraiból. Ezért a zárszámadások és az ügyviteli teendők napirenden tartása késedelmeskedik, a gyűléseket sem tudják megtartani. A Gazdakör még 1944 elején felhívja a tagokat, hogy minden erőfeszítést tegyenek meg a többlettermés elérése érdekében, ami minden gazdaköri tag hazafias kötelessége.

b) Egyéb gazdasági jellemzők

A két világháború közötti időszak gazdasági életére Paniton is jellemző volt a társadalmi rétegződés elmélyülése. A nagygazdák rétege fokozatosan megnövekedett, úgy, hogy 30-nál több gazda tartott szolgát vagy használt napszámos munkát. Ezek közül 2-3 két szolgát és szolgálólányt is. A nagygazdaságok súlya az árugabona termesztésben mindinkább megnövekedett, s a piacon kialakult harcban egyre több nehézséget okoztak a közepes- és kisgazdáknak. A középgazdák, akik máskülönben megélhetnének a földjeik után, hajszoják magukat és családtagjaikat, s részibe vagy árendába kivesznek még egy darab földet, csak hogy felvehessék a versenyt a nagyobb gazdaságokkal. Az így befolyt többletjövedelemből újabb földterületeket vásárolnak.

A nagygazdaságok számának növekedésével párhuzamosan szaporodott a nincstelenek száma is. Ennek egyik oka a természetes szaporulat és kisebb mértékben egyes közép- és szegénygazdák tönkremenése. A panitiakra jellemző – beleértve a nincsteleneket is – hogy mindvégig hűek maradtak falujukhoz, s ha egy időnyre el is szegődtek a városra, mindjárt hazatértek, mihelyt munkalehetőség kínálkozott. Állandó ipari munkát csak az 1950-es évek után vállaltak.

Mezőpanit – monográfia

Erre az időszakra jellemző az óriási hajsza a földvásárlásért. A földek ára, főleg a 30-as évek után, nagyon megnőtt. A pénzt elő kellett teremteni, s annak módja a következő lehetett:

- kisajtolni a végletekig a család munkaerejét
- takarékoskodni a koszton, elkerülni minden felesleges költséget
- a legalacsonyabbra szorítani minden olyan költséget, ami nem járul hozzá a gazdaság fejlesztéséhez, beleértve a lakást, ruházatot, szórakozást, kulturális igényeket stb.

Mondják, hogy ebben az időszakban a panitiak reggel korán – még sötétben – indultak a mezőre feleséggestől, s vitték a nagyobb gyermekeket is, aki végig dolgozott velük, és estig folyt a munka. Ezeken a munkanapokon főzés nem volt, hanem kenyeret, kevés szalonnát és hagymát ettek. A lakóházra és a berendezésre nem adtak olyan sokat, hanem minden gazda arra törekedett, hogy nagy istállója, csűrje, színje és gabonása legyen.

Ami a ruházkodást illeti, még tartják a régi paniti viseletet, amihez szükség volt a nők hagyományos munkájára: a fonásra és szövésre. Galgóczi K. jegyzi meg a paniti nők különleges érdemeit, amit a fonás és szövés területén tanúsítanak: *“... A paniti nők és férfiak ruházata házi készítményből kerül ki. Vásár útján nagyon keveset vesznek. A kender megmunkálása a szokott módon történik. A kenderszövetek szépségét és jóságát előmozdította az, hogy a faluba egy tanult takács került, akitől az asszonyok eltanulták a különböző csinos mintájú kelmék szövését. A férfiak ruházatához a gyapjuszöveteket az asszonyok szövik, úgy szintén a takarókat, amelyeket ványolás végett Beszterce vidékére visznek.”* Többé-kevésbé ezek a viszonyok maradtak meg a két háború közötti időszakban is. Így gyűlt a pénz a földvásárlásokhoz, amihez még hozzájárult az állattenyésztés nagymértékű fellendülése.

A nagygazdáknak 15-20 számos állatot kitevő állományuk volt, a közepes gazdák 5-10 számos állattal rendelkeztek, még a nincstelenek is a részibe kaszált takarmányból és kapált kukoricából eltartottak egy-egy tehenet, sertést, néhány juhot és baromfit. Sokan sertés- és ökörhízalással is foglalkoztak, ami igen kifizetődő volt. A kihízalt állatokat az ország minden részéből idesereglett kereskedők vásárolták fel. A panitiak nagyon sok tejterméket szállítottak Vásárhely piacára. Főleg a vaj és tejföl örvendett nagy keresletnek. A gazdasági élet ilyen arányú fellendülése hamar híressé tette Mezőpanitot, s ugyanakkor nőtt azoknak a száma is, akik irigykedve figyelték a panitiak szorgalmát, törekvését, és igyekeztek rossz színben feltüntetni a panitiak magatartását.

Az egymással is folytatott gazdasági küzdelem óriási volt. Ha megtudták, hogy valahol föld van eladó, éjszaka mentek el a gazdához, nehogy valaki megtudja, és megvegye az “orruk előtt”. Természetesen, hogy ilyen körülmények között a földnek nagy ára volt, s a földvásárlási küzdelemből azok kerültek ki győztesen, akiknek több pénzük volt.

A község gazdasági élete a kezdetektől 1945-ig

Ez a földvásárlásért folytatott hajsza lényegesen megkülönböztette a paniti embert a környező falvak lakóitól. A kövesdi, harczói vagy akár a náznáni emberek nem tudták, s valószínű nem is akarták átvenni ezt a munkaritmust, aminek az lett az eredménye, hogy a paniti határhoz csatolódott ezen falvak határának egy-egy jó része, s ahogy még ma is mondják – ha a kollektivizálás nem vet véget ennek a hajszának, a panitiak megveszik ezeket a falvakat mindenestől. Ha nem is teljesen reális, de jellemző és sokatmondó ez a vélemény.

A XIX. sz. végén s a XX. sz. elején a jelentős ipari fejlődéssel párhuzamosan a mezőgazdaságban is észlelhető a gazdálkodásnak egy belterjesebb formája, a régi külterjes gazdálkodással szemben. Ennek a folyamatnak fő tényezői a munkaeszközök tökéletesedése: a vaseke, a vasfogú borona, a kasza használata az aratásnál; a gépesítés előretörése és új mezőgazdasági gépek (cséplőgép, kaszálógép, vetőgép) bevezetése; új, nagyobb termőképességű növény- és nemesített állatfajták meghonosítása a mezőgazdasági termelésben (bánkúti búza, szimentáli tehén, york sertés); műtrágyák és csávázószeres használata; a mezőgazdasági tudományok terjesztése a gazdák soraiban. Mindezek a tényezők lassan a mezőgazdasági munka termelékenységének növekedéséhez vezetett, ha nem is általánosan, de a nagyobb gazdaságokban. Az is igaz, hogy a kiscgazdaságok helyzete mindinkább romlott, nem tudták állni a versenyt a nagyobb gazdaságokkal, aminek következménye az eladósodás és Erdély területén évente több mint 4500 birtok elárverezése lett. Ez Panitra nem jellemző, mert egy gazdát sem árvereztek.

Földtulajdonok. 1912-ben a paniti földtulajdonok nagyság szerint a következőképpen oszlottak meg, 480 tulajdonirattal rendelkező gazda között:

1 holdnál kisebb	193 család
1-5 hold	171 család
5-10 hold	53 család
10-15 hold	32 család
15-20 hold	13 család
20-25 hold	5 család
25-30 hold	5 család
30-35 hold	4 család
35-40 hold	1 család
57 hold	Kovács Sándor
62 hold	ref. egyház
196 hold	Szentkereszti Anna bárónő

A fentiekből kitűnik, hogy az egy holdon aluli birtokkal rendelkező családok száma a legnagyobb, azután következnek az 5 holdig terjedőek, amelyek összlétszáma 364, míg az annál nagyobb birtokkal rendelkezők száma összesen 116. Panit lakóinak 3/4-e nem tudott megélni a saját földterületeiből.

Mezőpanit – monográfia

Ilyen gazdasági körülmények között érte meg Panit az első világháború kitörését 1914. július 28-án, amikor megkezdődtek a mozgósítások, amelyek folytatódtak a háború végéig. A falunak nemcsak a leghatékonyabb munkaerő hiányát kellett elszenvednie, hanem a beszolgáltatásokat (gabona, hús, tej, bőrök, zsír stb.), a lovak elkobzását, a nagyméretű inflációt, a községi előjárók visszaéléseit a rendeletek alkalmazásánál, az éhezést, a betegségek elterjedését, az erkölcsi romlást, amelyek mind kísérői voltak a háborús éveknél. Ehhez járult még a trianoni határok meghúzása, ami kezdetét jelentette egy olyan kisebbségi sorsnak, ahol a meghirdetett politikai, vallási és nemzetiségi jogok jórészt csak ígérek maradtak, amelyeket senki nem kért számon soha senkitől.

A falvak gazdasági életében nagy jelentőségű volt az 1921-es földreform, amely az uradalmi- és nagybirtokok egy részét kiosztotta a földnélküli parasztságnak. Paniton kisajátították a Szentkereszti Anna, Josika Gáborné bárónő és a református egyház birtokainak egy részét. A báró Szentkereszti Anna földjeiből 172 holdat és 828 négyszöglet osztottak ki a következőképpen:

- szántóterületek: - összesen 92 hold és 1106 négyszögöl, amiből 20 hold I. osztályú, 30 hold II. osztályú, 22 hold III. osztályú és 20 hold és 1106 négyszögöl IV. osztályú

- szénafüvek: 474 négyszögöl II. osztályú

- legelők: - összesen 75 hold és 162 négyszögöl, amiből 65 hold és 162 négyszögöl I. osztályú és 10 hold II. osztályú

- erdők: 1 hold és 545 négyszögöl

- belsőség: 330 négyszögöl, amiért cserébe adtak 2 hold szántót lucernával bevetve

- terméketlen: 1 hold és 409 négyszögöl

A református egyház birtokából kisajátítottak 16 hold és 156 négyszögöl területet, amiből 10 hold és 1259 négyszögöl III. osztályú szántó, 5 hold IV. osztályú szántó és 497 négyszögöl terméketlen.

A Szentkereszti Anna báróné területéből kisajátított 172 holdat a következőképpen osztották el:

- iskolakertnek 3 holdat

- a görög-katolikus egyháznak 29 holdat és 330 négyszöglet, amiből templomépítésre 330 négyszöglet, a parókia részére 18 holdat, a kántornak 4 holdat, a templom költségeire 7 holdat

- a falu belterületeinek bővítésére 14 holdat

- állami tartalékok, amiből a sportpályának 3 hold, a községi bikák részére 6 hold, a temetőnek 1 hold, a dögter részére 1 hold, az állatvásártérnek 1 hold és 882 négyszögöl, a faluházának 300 négyszögöl, a kultúrháznak 300 négyszögöl és az egészségi háznak 300 négyszögöl.

Földet kapott összesen 50 paniti, akik közül 26-an egy-egy holdat, 24-en pedig kiegészítést egy holdig a meglévő földjeihez. Ezekon kívül kiosztottak

A község gazdasági élete a kezdetektől 1945-ig

68 házhelyet, házépítés céljából – ezek a “kényszertelkek”. Sajnos, hogy a paniti kérelmezők közül 93-an nem kaptak egyáltalán földet. Ezek közül özv. Adorjáni Józsefné kérvényét oldották meg kedvezően, akinek utólag adtak egy hold művelhető földet a határban.

Az elkövetkező időszakban fokozódott a mezőgazdasági termelés. Mind nagyobb területeken természetük a cukorrépat, ami fokozta a gazdaságok pénzbeli jövedelmét. A 40-es évektől a napraforgó termesztése is elterjedt, mivel házi használatra az olaj a zsír helyettesítésére igen alkalmas volt, és a piacon is keresett árucikk lett. Ugyancsak fokozódott a zöldségfélék termesztése is, főleg a paradicsom és paprika fogyasztása fokozódik a családokban, de a piacra is kerül belőlük.

Lakóházak. A paniti lakóházak építéséhez és befedéséhez felhasznált anyagok minőségéből kitűnik, egyrészt, hogy a lakáskultúra az 1900-as években még nélkülözte az igényességet, másrészt, hogy a falu lakói nagy részének anyagi helyzete nem engedte meg a drága anyagok felhasználását. A házak, falaik szerint: 4 ház kőből, téglából, 13 ház földből, agyagból és 333 ház fából és más anyagból; befedésük szerint: 9 ház cseréppel fedve, 61 ház zsindellyel vagy deszkával és 300 náddal, szalmával vagy kóréval. Ettől az időtől kezdődően azonban mindinkább a téгла lesz a fő építőanyag. Megkezdődik a téglavetés a Zajzon Jenő kertje fölötti dűlőben, majd az 1910-es évek után a Szőlőveremben. A kivetett téglát helyben ki is égették.

Intézmények. A község, a nép nem feledkezik meg ebben az időben sem közös intézményeinek fejlesztéséről.

- 1920-ban tejcsarnok létesült, ahol naponta több mint 2000 liter tejet dolgoztak fel. Emellett még két másik tejcsarnok is működött, ami bizonyítja a községben kifejt tej nagy mennyiségét.

- 1922-ben kezdték el a kántori lakás építését a hívek 45015 lejes adományával, amit 1923-ban fejeztek be.

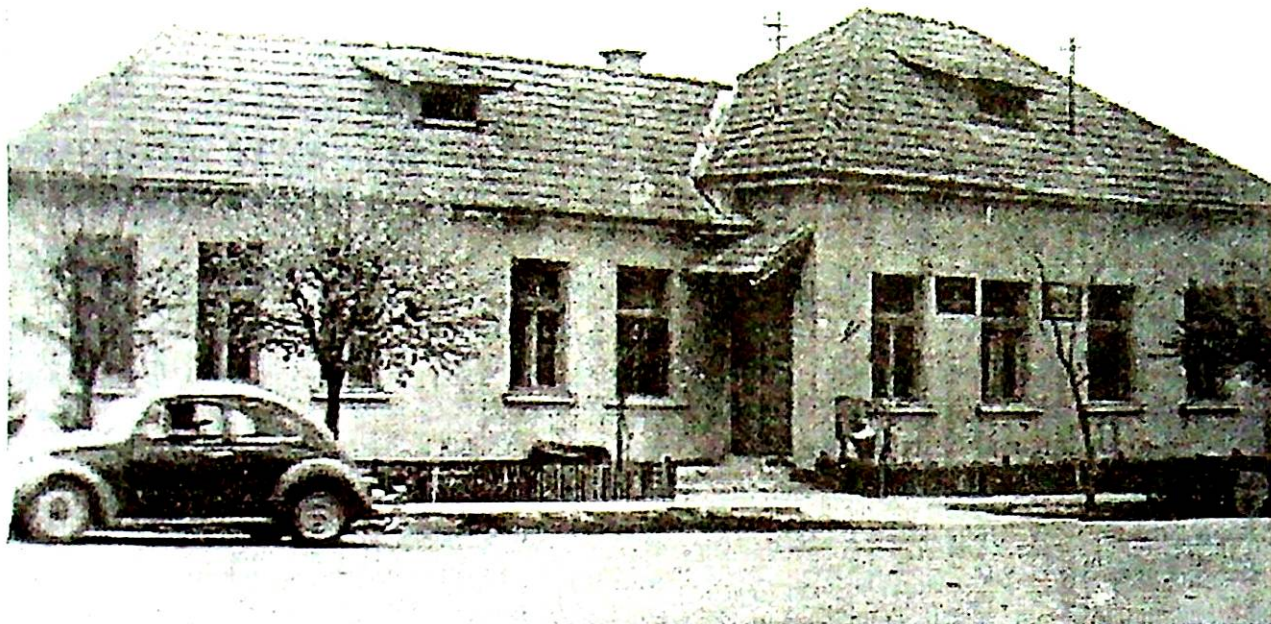
- 1927-ben alakult a “Hegyközség” az 1890-es filoxéra által kipusztult szőlők újratelepítésére. Ez önkormányzati joggal felruházott és az akkori kormányok által támogatott szervezet volt, amely tömörítette a szőlőtermesztő gazdákat a közös érdekek megvédésére. A Hegyközség vezetőségét az elnök, a jegyző, a pénztáros és esetleg a szakoktató alkotta, valamint 10 választmányi tag. A vezetőség fő feladata az új, nemes szőlőfajták beszerzése és terjesztése, szaktanfolyamok szervezése, a hegyőrök megválasztása, a tilos időszak megállapítása, a szüret időpontjának megállapítása és egyebek voltak.

Ebben az időben épült számos középület:

- 1930-ban épült a paplak; a táncterem, ami a mai kultúrotthon helyén állott – gerendából és deszkából, benne magasított emelvényel a zenészek számára; a fogyasztási- és tejszövetkezet épülete a gyűlésteremmel együtt.

Mezőpanit – monográfia

- 1931-ben épült a községi iroda épülete (a mai polgármesteri hivatal) a jegyzői lakással együtt. Azelőtt az iroda – a jegyzőség – a falu felső végén, Barabási Mihály mai telkén volt egy kis házban.

Az 1931-ben épített községi iroda épülete, a mai Polgármesteri Hivatal

Ekkortájt vásárolták a községi mérleget, amire nagy szükség volt a rakott szekerek és az állatok leméréséhez.

Ebben az időben kezdték meg a mezőségi keskenyvágányú vasút építését, ami az eredeti tervek szerint Panit alsó határán haladt volna el, s az Iszek, Csereköz, Szénáságy dűlőket szelte volna át. Sajnos, hogy a paniti gazdák közül egyesek, akiknek szavuk volt a faluban, nem értették meg a vasút jelentőségét, és nem egyeztek bele, hogy földjeiket átszeljék a sínek. A vasútépítő társaság hamar döntött, s az építkezéseket áttették a bergenyei völgybe, a panitiak pedig hosszú éveken keresztül járták a hágó és az oltványerdő útját, hátukon az átalvetővel, hogy a vásárhelyi piacra jussanak áruikkal, vagy a fogatokon zötyögtek a kátyús utakon, ami jókora kerülőt is jelentett. Valószínű, hogy ebből levonták a megfelelő következtetéseket, mert később, amikor a gázbevezetés kérdése került napirendre, a panitiak hamar pozitív döntést hoztak, míg sok Vásárhely környéki falu, az erdőkben bízva, elvetette a lehetőséget.